

PRIKAZI I SIMBOLIKA PTICA U ANTICI (UZ PRIMJERE ISTOČNE OBALE JADRANA)

Radić, Nina

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:686839>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

Diplomski rad

**PRIKAZI I SIMBOLIKA PTICA U ANTICI (UZ PRIMJERE ISTOČNE OBALE
JADRANA)**

Nina Radić

Split, 2023.

ODSJEK ZA POVIJEST UMJETNOSTI
DIPLOMSKI DVOPREDMETNI SVEUČILIŠNI STUDIJ
POVIJESTI I POVIJEST UMJETNOSTI

Kolegij: Antička mitologija i ikonografija

**PRIKAZI I SIMBOLIKA PTICA U ANTICI (UZ PRIMJERE ISTOČNE OBALE
JADRANA)**

Mentorica: doc. dr. sc. Ana Torlak

Komentorica: izv. prof. dr. sc. Ivana Čapeta Rakić

Studentica: Nina Radić

Split, rujan 2023.

SAŽETAK

Umjetnost koju čovjek stvara, od samih početaka usko je vezana za prikaze životinja. Osim za prehranjivanje, čovjek je tijekom povijesti koristio životinjske žrtve u različitim ritualima. Životinje su bile shvaćene kao bića blagoslovljena od bogova čija je svrha bila predstavljati bogove, proricati budućnost ili služiti kao hrana bogovima. Stoga nije čudno da se među prvim, do danas sačuvanim, ritualnim prikazima donose upravo životinje. Simbolika koju pritom nose, vezana je uz njihovu fizionomiju ili sposobnosti, pa je tako sposobnost letenja pticama dala ulogu veze i posrednika između nebeskog i zemaljskog svijeta.

Ovaj rad obrađuje prikazivanje ptica u umjetnosti antike, s naglaskom na primjere na istočnoj obali Jadrana u stoljećima grčko-rimske dominacije. Iako su zastupljene brojne vrste ptica, u radu su istaknute one koje su najučestalije, poput pijetlova, patki, goluba, gavrana i sl. Što se pak tiče simbolike ptica, ona ovisi o samoj ptici, iako općenito ptice imaju pozitivnu konotaciju, naravno postoje i one negativne. Simboličko značenje ptica također je promjenjivo, posebice prodorom kršćanstva kada su različite vrste ptica poprimile nova značenja.

KLJUČNE RIJEČI: ptice, životinje, čovjek, Egipat, Grčka, Rim, istočna obala Jadrana, pijetao, guska, patka, labud, ždral, paun, golubica, orao, sova, gavran, arheološka baština...

ABSTRACT

The art that man creates, from the very beginning, has been closely related to depictions of animals. In the need of feeding man has used animal sacrifices in various rituals throughout history. Animals were understood as beings blessed by the Gods whose purpose was to represent the Gods, to foretell the future, or to serve as food for the Gods. Therefore, it is not surprising that animals are among the first, preserved to this day, ritual displays. The symbolism they carry is related to their physiognomy or abilities, so the ability to fly gave birds the role of a link and mediator between the heavenly and earthly worlds.

This paper deals with the depiction of birds in the art of antiquity, with an emphasis on examples on the eastern coast of the Adriatic during the centuries of Greco – Roman domination. Although numerous types of birds are represented, the paper highlights the most common ones, such as roosters, ducks, pigeons, ravens, etc. As for the symbolism of birds, it depends on the bird itself, although, in general, birds have a positive connotation. Of course, there are also the negative ones. The symbolic meaning of birds is also changing, especially with the penetration of Christianity with time when different types of birds took on new meanings.

KEYWORDS: birds, animals, man, Egypt, Greece, Rome, eastern Adriatic coast, rooster, goose, duck, swan, crane, peacock, dove, eagle, owl, raven, archaeological heritage...

Sadržaj

1. METODOLOGIJA I CILJEVI RADA.....	1
2. ŽIVOTINJE I ČOVJEK	3
3. PRIKAZI PTICA U ANTICI	5
4. PIJETAO U UMJETNOSTI I KULTURI ANTIKE	8
4.1. PRIKAZI PIJETLA U GRČKOJ UMJETNOSTI I KULTURI	8
4.2. PRIKAZI PIJETLA U RIMSKOJ UMJETNOSTI I KULTURI.....	10
4.3. PRIKAZI PIJETLA NA ISTOČNOJ OBALI JADRANA.....	13
5. PATKA (GUSKA) U UMJETNOSTI I KULTURI ANTIKE	17
5.1. PRIKAZI PATKE (GUSKE) U GRČKOJ UMJETNOSTI I KULTURI.....	17
5.2. PRIKAZI PATKE (GUSKE) U RIMSKOJ UMJETNOSTI I KULTURI	19
5.3. PRIKAZI PATKE (GUSKE) NA ISTOČNOJ OBALI JADRANA	22
6. LABUD U UMJETNOSTI I KULTURI ANTIKE	25
6.1. PRIKAZI LABUDA U GRČKOJ UMJETNOSTI I KULTURI	25
6.2. PRIKAZI LABUDA U RIMSKOJ UMJETNOSTI I KULTURI	28
6.3. PRIKAZI LABUDA NA ISTOČNOJ OBALI JADRANA	30
7. ŽDRAL U UMJETNOSTI I KULTURI ANTIKE.....	32
7.1. PRIKAZI ŽDRALA U GRČKOJ UMJETNOSTI I KULTURI	32
7.2. PRIKAZI ŽDRALA NA ISTOČNOJ OBALI JADRANA.....	35
8. PAUN U UMJETNOSTI I KULTURI ANTIKE.....	36
8.1. PRIKAZI PAUNA U GRČKOJ UMJETNOSTI I KULTURI.....	36
8.2. PRIKAZI PAUNA U RIMSKOJ UMJETNOSTI I KULTURI	37
8.3. PRIKAZI PAUNA NA ISTOČNOJ OBALI JADRANA	39
9. GOLUBICA U UMJETNOSTI I KULTURI ANTIKE	42
9.1. PRIKAZI GOLUBICE U GRČKOJ UMJETNOSTI I KULTURI	42
9.2. PRIKAZI GOLUBICE U RIMSKOJ UMJETNOSTI I KULTURI.....	43
9.3. PRIKAZI GOLUBICE NA ISTOČNOJ OBALI JADRANA.....	45
10. GAVRAN U UMJETNOSTI I KULTURI ANTIKE.....	48
10.1. PRIKAZI GAVRANA U GRČKOJ UMJETNOSTI I KULTURI	48
10.2. PRIKAZI GAVRANA U RIMSKOJ UMJETNOSTI I KULTURI	49
10.3. PRIKAZI GAVRANA NA ISTOČNOJ OBALI JADRANA	51
11. SOVA U UMJETNOSTI I KULTURI ANTIKE.....	52
11.1. PRIKAZI SOVE U GRČKOJ UMJETNOSTI I KULTURI	52
11.2. PRIKAZI SOVE U RIMSKOJ UMJETNOSTI I KULTURI	54
11.3. PRIKAZI SOVE NA ISTOČNOJ OBALI JADRANA	56
12. ORAO U UMJETNOSTI I KULTURI ANTIKE.....	59
12.1. PRIKAZI ORLA U GRČKOJ UMJETNOSTI I KULTURI.....	59

12.2. PRIKAZI ORLA U RIMSKOJ UMJETNOSTI I KULTURI	62
12.3. PRIKAZI ORLA NA ISTOČNOJ OBALI JADRANA	64
13. ZAKLJUČAK	68
14. BIBLIOGRAFIJA	70
15. POPIS IZVORA ILUSTRACIJA	74

1. METODOLOGIJA I CILJEVI RADA

Tema istraživanja jest *Prikazi i simbolika ptica u antici (uz primjere istočne obale Jadrana)*. Cilj je ukazati na utjecaj antičke kulture na simboliku ptica. Stoga će se u radu istaknuti analiza antičkih prikaza ptica, razlikovanje vrsta ptica, njihova uloga u svakodnevnicima i umjetnosti te simboličko značenje koje se razlikuje od jedne do druge vrste. Sposobnost letenja predodređuje ptice da budu simboli veza, odnosno posrednici između neba i zemlje. Prema tome, ptica je simbol nebeskog svijeta, i kao takva je suprotstavljena zmiji, simbolu zemaljskog svijeta.¹ Prije nego što su umjetnici pokušali prikazati ptice prema njihovoj vrsti, oblik ptice koristio se kako bi se dočarao duhovni svijet. Prikazivanje duše pomoću ptice potječe iz egipatske umjetnosti. Uglavnom vrijedi pravilo da svaka ptica ima više značenja, s obzirom na to da je mnogo čimbenika koji su na to utjecali, kao što je vještina umjetnika, umjetnička sloboda ili pak vjerni prikaz same funkcije predmeta.²

Koncept ovog rada zasnovan je na podjeli ptica po vrsti ovisno o njihovoj učestalosti prikazivanja u grčko - rimskoj umjetnosti te kulturi. Zbog preglednosti, ti su prikazi podijeljeni na prikaze u grčkoj - rimskoj kulturi općenito te su izdvojeni oni koje susrećemo i na istočnoj obali Jadrana. S obzirom na to da se najčešće radi o sitnom arheološkom materijalu, odabrani su reprezentativni primjeri dostupni iz literature.

Često je na skulpturama, freskama, mozaicima, nadgrobnim spomenicima, nakitu, gemama te novcu teško odrediti vrstu ptice jer njihova morfologija nije ispravno ili detaljno prikazana. No, proučavajući brojne likovne prikaze uočavamo razlike među pticama, koje pak ovise o samom autoru, djelu te kontekstu.

Literatura antičkog vremena nam također olakšava određivanje vrsta, s obzirom na to da objašnjava odnose prema životinjama, njihova značenja te kontekst. Tako se saznaje kako su se ptice uzgajale radi koristi, ali da kasnije postaju i izvor užitka, razonode i veselja. Prvu takvu promjenu upravo predstavljaju ograđeni parkovi s bazenima te krletke, koje prema antičkim piscima Varonu (*De Re Rustica*, 1. st. po. Kr.) i Kolumeli (*De Re Rustica*, 1. st. po. Kr.) postaju mjesta opuštanja i uživanja rimskih građana. Iz rimskog razdoblja značajne podatke pak donosi djelo *Naturalis historia* Plinija Starijeg, gdje se osim podataka o samim pticama, navode i načini proricanja. Primjerice, prema ritualnom hranjenju kokoši; ukoliko nisu htjele jesti dato žito, to bi značilo nedostatak sreće u pohodima. Osim toga valja istaknuti i proricanje budućnosti prema ptičjem letu kojeg su proricali istaknuti svećenici, auguri, dok su još ranije

¹ Bunčić, 2013., 9.

² Bunčić, 2013., 9.

poznati etruščanski auspicii proricali prema životinjskim iznutricama. Također, valja istaknuti i životinjske žrtve pa su tako u Grčkoj bogovima bile žrtvovane životinje koje su za njih simbolički vezane. Primjerice, orao Zeusu, sova Ateni, labud Afroditi, a postoje i brojne mitološke priče vezane za navedena božanstva koje pronalazimo prikazane na arheološkoj baštini.

Što se pak tiče istočne obale Jadrana, prve pisane vijesti o Grcima na Jadranu dolaze od strane grčkih pisaca. Uvelike pomažu natpisi na kamenima, različitim keramičkim posudama, ali i kovanicama te graditeljskim ostacima koji svjedoče o komunikaciji između grčkog i domaćeg stanovništva, bilo da je riječ o prijateljskom ili pak neprijateljskom odnosu. Grčki utjecaj se tako proširio na ušće rijeke Neretve i na prostor srednje Dalmacije s njezinim otočjem.³ No, rimska civilizacija je u zadnjim stoljećima stare ere zadržala u sve dijelove grčkih gradova, što potvrđuju i arheološki nalazi, kao što su prikazi ptica koji su ondje pronađeni, a koji se nadovezuju na grčku umjetnost i kulturu, a potom i rimsku.⁴

³ Cambi, 2002., 12.

⁴ Cambi, 2002., 51.

2. ŽIVOTINJE I ČOVJEK

Čovjek je već od prapovijesti bio povezan sa životinjama, međutim taj se odnos s vremenom mijenjao. Prvotno su ljudi živjeli od životinja, njihovog mesa, krzna i kostiju, poslije ih pripitomljavaju te one ujedno postaju statusni simboli. Stoga se smatra kako su brojni prikazi životinja u špiljama bili sredstvo komunikacije među lovcima ili pak dio rituala i pripreme za lov. U antici su životinje imale različite uloge od kućnih ljubimaca, svetih životinja, zabavljača svjetine u arenama, radnih životinja do štetočina. Tako su kod Grka, ali i Rimljana životinje često bile korištene u vojnim postrojbama te kao simbol moći i zastrašivanja protivnika, ali i iz praktičnih razloga.⁵ Primjerice, konji su bili najvažnije životinje u vojnoj strategiji dok su se krave, ovce, svinje, jeleni, ptice i ribe uzgajali radi temeljne prehrane, oranje je pak bilo rezervirano za volove, a mazge su služile kao tegleće životinje.⁶

No, u doba srednje Republike dolazi do promjene u stavu prema životinjama te se one prestaju uzgajati samo zbog koristi i postaju izvor užitka i veselja. Prvu naznaku predstavljaju ograđeni parkovi s bazenima i krletkama za ribe i ptice koje prema antičkom piscu Varonu (*De Re Rustica*, 1. st. po. Kr.) postaju mjesta uživanja rimskih građana.⁷ Omiljeni kućni ljubimci toga vremena bili su psi, dok su druge po učestalosti bile ptice. Stoga su njihovi prikazi pak i najučestaliji za razliku od drugih životinja.⁸ No, nasuprot antičkoj umjetnosti, skulpturama, freskama, mozaicima, nakitu, novcu, gemama gdje se veličala ljepota životinja, borbe zvijeri i ostale okrutne predstave u arenama prikazuju brutalnu tradiciju mučenja i ubijanja životinja zbog zabave.⁹

Uz sve navedeno, treba istaknuti i religijsku stranu korištenja životinja, koja je već spomenuta kod špiljskog slikarstva. Životinje su bile od iznimne važnosti u ritualima, gdje su se one žrtvovala, posebice svinje, koze, ovce i bikovi. No, izbor o prinesenoj žrtvi ovisio je o ikonografiji božanstava, primjerice božici Ateni u čast je žrtvovana koza, Zeusu i Dionizu su žrtvovani bikovi, za božicu Atenu žrtvovane su golubice, a konji za Posejdona.¹⁰ Kao što vidimo uglavnom su to bile pripitomljene životinje, iako su se žrtvovala i divlje životinje primjerice za božicu lova, Artemidu. Žrtvovane životinje prvotno su bile oprane, kako bi se mogle odvesti u procesiju do hrama gdje bi na oltaru završavale sa ubijanjem i rasijecanjem.

⁵ Jovanović, 2015. 7.

⁶ Jovanović, 2015. 8.

⁷ Vuković, 2018., 3.

⁸ Vuković, 2018., 5.-6.

⁹ Jovanović, 2015. 8.

¹⁰ Vraneković, 2017., 16.

No, rituali nisu bili samo zahvala ili žrtva bogovima, žrtvovanja su se odvijala kako bi se blagosloвила zemlja, obilježila proslava, ali i kao zabava.¹¹

Brojni antički pisci pisali su o životu i upotrebi životinja, prvi među njima koji je postavio temelje antičke zoologije bio je Aristotel već u 4. st. pr. Kr. opisavši oko 400-ak vrsta životinja u svojim traktatima *Historia animalium*, *De motu animalium* te *De partibus animalium*. No, ipak treba uzeti u obzir kako pisci nisu uvijek imali iskustva iz prve ruke vezana za životinje, bilo da je riječ o vrstama koje ne obitavaju u podneblju u kojem pisci žive ili pak divljim životinjama. S koljena na koljeno, dobivali su se općeniti podaci, katkad i netočni, pretjerani ili iskrivljeni pa je rezultat toga bio stiliziranost životinjskih prikaza zbog čega je katkada nemoguće odrediti o kojoj je životinji točno riječ.¹²

Proučavanja životinja nastavit će se sve do danas, prema Nikoli Viskoviću tako nam je poznato šest osnovnih pristupa prema životinji, a to su ekonomski, simbolički, umjetnički, osjećajni, znanstveni i etički. U praksi se pristupi često kombiniraju te se uglavnom nikada u potpunosti ne isključuju.¹³ Dakle, u ekonomskom pristupu životinja je važna čovjeku za prehranu, gdje do izražaja dolazi čovjekova okrutnost i egoizam. U simboličkom pristupu životinja je svedena već na spomenuti znak nekih ideja, bilo magijskih, religijskih, moralnih ili političkih. U većini antičkih zajednica, ali i arhaičkih postojao je kult životinja, koji je označavao obožavanje životinja. Nadalje, postoji i umjetnički pristup prema životinji iako prožet simboličkim, s obzirom da je umjetnost izrazito simbolizirajuća naročito u religijskim i političkim aspektima. No, životinje mogu biti prikazivane i kao dio realističkih kompozicija i ljepote. Što se tiče pak osjećajnog ili sentimentalnog pristupa, iako je postojao u prošlosti uglavnom je karakterističan za suvremeno doba, kao urbana pet kultura ili kultura kućnih ljubimaca, koja se odnosi na zaštitu i brigu životinja, ali samo ponekih. Riječ je o tome da se osjećaji dijele na pozitivne i negativne, što bi značilo da nisu sve životinje prihvaćene i voljene. Razlika etičkog pristupa od osjećajnog je upravo to što ne diskriminira životinje, nego želi da se prizna i poštuje dostojanstvo svakog života.¹⁴ Posljednji, znanstveni pristup želi objektivno prikazati i objasniti anatomiju i fiziologiju životinja i njihovo ponašanje unutar zajednica te odnos ljudi prema životinjama. Stoga bi se moglo zaključiti kako je čovjekovo razmatranje životinja zapravo problematiziranje života te okoline, kojim se želi objasniti granica između ljudi i životinja te njihov odnos.¹⁵

¹¹ Vraneković, 2017., 16.-22.

¹² Jovanović, 2015. 9.

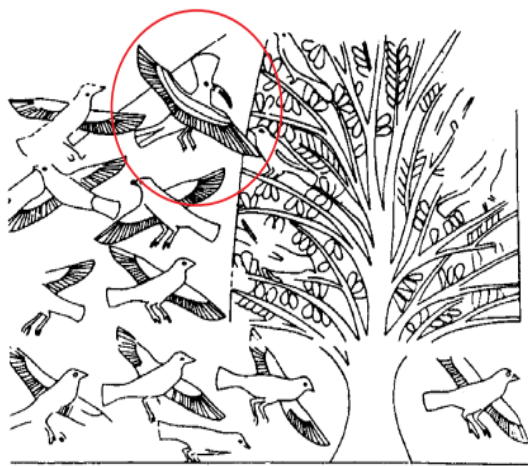
¹³ Cambi, Visković, 1998., 11.

¹⁴ Cambi, Visković, 1998., 11.-15.

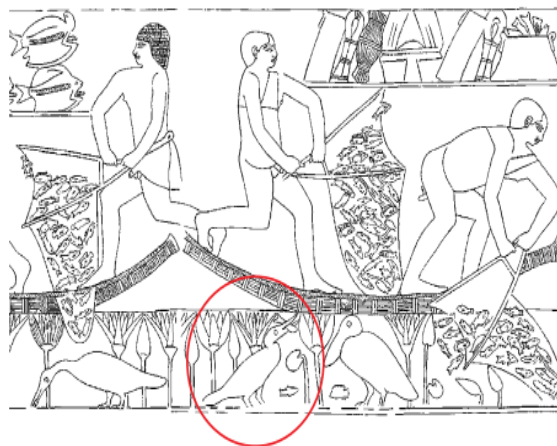
¹⁵ Cambi, Visković, 1998., 13.-14.

3. PRIKAZI PTICA U ANTICI

Ptice pripadaju razredu kraljeznjaka s četiri uda, od kojih su prva dva pretvorena u krila. Danas u svijetu postoji čak oko 9000 vrsta, a na hrvatskom području čak 400 zbog čega je hrvatska ornitofauna među najbogatijima u Europi. Prve ptice imale su duge koštane repove, kratka krila, malo perja, zube i prste te se zbog tih karakteristika smatra da su predci ptica bili dinosauri. Ptice su krila upotrebljavale za bijeg od grabežljivaca na tlu i za prelijetanje s jednog stabla na drugo. Naravno, s vremenom se njihova anatomija mijenjala, sve dok nisu poprimile današnje karakteristike i bile u potpunosti spremne za let.¹⁶

*Slika 1. Skica zidne scena iz grobnice
Nefertitenef, Saqqara*

*Slika 2. Skica zidne scene u grobnici
Mereruka, Saqqara*

Prikazi ptica zabilježeni su već u hijeroglifskim zapisima Egipćana prije 4000 godina.¹⁷ Ptice su bile česta značajka egipatske umjetnosti, od najranijih početaka ukrašavanja keramičkih posuda, kozmetičkih paleta do zidnih reljefa i slika. Njihovo oduševljenje ptičjim oblikom može se vidjeti u načinu prikaza ptica, gdje sa pouzdanjem možemo identificirati pojedine vrste. Ovakvo obraćanje pozornosti na fizičke značajke ukazuje na to da su Egipćani promatrali ptice i bilježili posebna svojstva različitih vrsta. No, njihova sposobnost da uhvate pokrete krila letećih ptica bila je ograničena egipatskim pravilima crtanja gdje je svaka promjena bilo u umjetnosti ili u svakodnevnom životu značila nesavršenost. Umjetnici su ipak pokušali prikazati raspon pokreta ptica s raširenim krilima, iznad leđa ili zabačenim prema naprijed, što možemo vidjeti na primjeru iz grobnice Nefertitenef iz šeste dinastije (slika 1.), gdje su prikazane crne i bijele pruge koje se protežu od krila do krila preko leđa udova. Također, tijekom leta stopala su im prikazana skupljena, dok su tijekom hodanja ptice prikazane s obje

¹⁶ Trubelja, 2020., 1.-7.

¹⁷ Vuković 2018., 17.

noge položene na tlo.¹⁸ Učestala tema su i prikazi vlasnika grobnice koji plove čamcima u močvarnom području (slika 2.), dok su okruženi pticama, uglavnom čapljama koje traže plijen i brinu za svoje mlade, s obzirom da su zaštitnički nastrojene te scene u močvarama znaju eskalirati te dolazi do sukoba između ptica. Osim sukoba, prikazano je i kupanje ptica koje obično počinje i završava zamahivanjem krila naprijed ili natrag. Uređivanje perja je bila česta pojava u prenapučenim mjestima jer su ptice izrazito društvene životinje, ako jedna ptica započne aktivnost druga ju slijedi. Može se zaključiti kako je egipatsko promatranje ptica dovelo do znanja o ptičjim navikama, što je kasnije vrlo vjerno prikazano u umjetnosti. Također, ptičje godišnje migracije pouzdano su najavljivale godišnja doba, nered jata koje bi iznenada poletjelo učinilo ih je jednako simbolom kaosa te utjelovljenjem sile prirode.¹⁹ Njihova sposobnost da lete visoko u nebo navela je ljude na vjerovanje da se mogu pridružiti bogovima i tako djelovati kao božanski glasnici. No, mnogi bogovi doista i jesu prikazani u obliku ptica ili s kombinacijom ljudskih i ptičjih elemenata. Stoga su ptice vrlo rano postale uključene u sve aspekte egipatske kulture: religiju, umjetnost, sustav pisanja i prehranu.²⁰

U antičkoj Grčkoj prikazi životinja česti su na nadgrobnim spomenicima i oslikanim vazama, na kojima su često u pratnji svojih vlasnika ili različitih božanstava. Brojni su prikazi djece koja drže pticu u ruci ukazujući kako su ptice, dakako uz pse, bile omiljeni darovi djeci te kućni ljubimci.²¹ Ptice su u rimskoj umjetnosti najčešće prikazivane na mozaicima koji nam pružaju uvid o poznavanju različitih vrsta ptica. Tek je nekoliko sačuvanih mozaika koji nam u potpunosti svjedoče o tome da su se ptice držali kao kućni ljubimci.²² Najbolji dokazi su pak prikazi ptica u krletkama, iz kojih se može zaključiti da se radi o kućnim ljubimcima nekog bogatog građanina. Također, valja istaknuti kako je držanje ptica u kavezima bila rimska inovacija te da ništa slično ne nalazimo u to vrijeme.²³

No, ptica na prikazima ne predstavlja uvijek samu sebe, već služi i kao simbol.²⁴ Ptičja simbolika je pak vrlo kompleksna i ovisi o samim pticama. Ptice imaju pretežito pozitivnu konotaciju, s obzirom na to da su stoljećima bile simboli moći i slobode te u mnogim mitovima povezuju ljudski svijet s božanskim carstvima. No, ipak postoje ptice negativne konotacije, kao

¹⁸ Bailleul-Lesuer, 2013., 15.-20.

¹⁹ Bailleul-Lesuer, 2013., 23.-29.

²⁰ Bailleul-Lesuer, 2013., 30.

²¹ Jovanović, 2015., 8.

²² Vuković 2018., 39.

²³ Vuković 2018., 40.

²⁴ Jovanović, 2015., 7.-9.

što je primjerice gavran za kojeg se vjerovalo da je simbol nesreće i utjelovljenje vraga, zbog navike da kljuje oči i mozak pokojnika te zbog hranjenja strvinama²⁵

²⁵ Bunčić, 2013., 27.

4. PIJETAO U UMJETNOSTI I KULTURI ANTIKE

4.1. PRIKAZI PIJETLA U GRČKOJ UMJETNOSTI I KULTURI

Pijetao je simbol odvažnosti i gordosti te najavljuje svitanje i buđenje. Njegovo simboličko značenje pronalazimo još iz vremena Grčke. Domaće kokoši i pijetlovi uzgajali su se u grčkim polisima.²⁶ Čak i u najsiromašnijoj atenskoj kući bilo je kokoši.²⁷ Stoga, iz antičkih izvora saznajemo mnogo o tim životinjama, ponajprije o njihovu razmnožavanju i čuvanju u kokošinjcima.²⁸ Na korintskom vrču (slika 3.) visoke razine izrade, prikazana su dva pijetla omeđena cvjetnim ornamentima.²⁹ Na prikazu nije moguće u potpunosti definirati je li riječ o sukobu među pijetlovima ili pak svakodnevnom prikazu uzgajanja pijetlova.

Slika 3. Dva pijetla., 6. st. pr. Kr., korintski vrč, grad Istma kraj Korinta,

²⁶ Jovanović, 2015., 26

²⁷ Chamoux, 1967., 32.

²⁸ Jovanović, 2015., 26.

²⁹ Durando 1999., 41.

Slika 4. Reljef sa prikazom Hada i Kore na prijestolju, 5. st. pr. Kr., glinena pločica, Locri Epizefiri

Na prethodnom prikazu (slika 4.), mogu se vidjeti Had i Kora na prijestolju sa cvijećem i pijetlom, gdje je osobito zanimljiva trostruka uloga pijetla kao pogrebnog simbola. Kao prvo pijetao je jedna od životinja koja se žrtvovala božanstvima podzemnog svijeta u kultu mrtvih, u prikazima s Perzefonom i Hadom, pijetao je simbolizirao glasnika budućeg života, a kao pobjednik u borbama simbolizirao je dušu pokojnika. Pijetao je imao i ulogu psihopompa, odlazio je na drugi svijet najaviti i onamo odvesti dušu pokojnika. Stoga se pripisivao Hermesu i zajedno s njim često je bio prikazivan na nadgrobni spomenicima.³⁰

Također je bio i prisutan pri Letinu porodu blizanaca. Posvećen je Leti i Artemidi kao lunarnim božicama te Zeusu i Apolonu kao solarnim bogovima. Pijetao u sukobu, pak je vezan uz ratnička božanstva kao što su Ares i Atena, ali je i osobito vezan uz Dioniza, u čijim su se kazalištima odvijale službene borbe pijetlova.³¹

Navedeni primjeri pokazuju uglavnom pozitivnu simboliku pijetla. Ipak jedna priča o Aresu i pijetlu, prikazuje ga u lošijem svjetlu. U toj priči bog rata, Ares planirao je provesti noć s boginjom ljubavi, Afroditom te je naredio svom slugi Alektrionu da pripazi na njenog muža Hefesta, boga kovača te na Heliosa, boga sunca koji je sve vidio. Nažalost, Alektrion je zaspao te je Hefest uhvatio par zajedno. No, umjesto da ih ubije, Hefest ih je odlučio izvrnuti javnoj

³⁰ Bubić, 2011., 240.

³¹ Jovanović, 2015., 26.

sramoti tako što ih je vezao za počivaljku na kojoj su ležali i pozvao ostale bogove da dođu i vide kako smiješno izgledaju.³² Bijesan Ares je pak kaznio Alektriona transformirajući ga u pijetla tako da nikada ne zaboravlja najavljivati izlazak sunca ujutro svojim kukurikanjem. Takva uloga pijetla nije neobična, budući da prema grčkom piscu Puzaniju, pijetao je Heliosova sveta životinja koja uvijek kukuriče te najavljuje novi dan.³³ Također valja spomenuti kako su se pijetlovi često povezivali s predznakom i proricanjem, najvjerojatnije zbog spomenute povezanosti s budnošću. Naime, Grci su osmislili metodu proricanja u kojoj su zrnima kukuruza označena slovima abecede hranili pijetlove. Redoslijed kojim bi ih ptice kljucale pomno se bilježio i koristio se za proricanje.³⁴

4.2. PRIKAZI PIJETLA U RIMSKOJ UMJETNOSTI I KULTURI

Borba pijetlova bila je uobičajen događaj u antičkom svijetu, kako među djecom tako i među odraslima o čemu svjedoče i brojni umjetnički prikazi. Rimljani su gledali divlje kokoši u kavezima i na javnim predstavama gdje su znali potrošiti čitavu zaradu kladeći se u borbama pijetlova.³⁵ Od reljefnih prikaza ističe se urnu s prikazom borbe pijetlova iz Vatikanskog muzeja u Rimu, datiranu između 41. i 54. g. n. Kr. S donje desne strane urne prikazan je dječak koji u ruci nosi pobjedničkog pijetla dok se s lijeve strane nalazi prikaz dječaka koji odlazi brišući suze i noseći poraženog pijetla.³⁶

³² Tate, 2007., 9.

³³ Tate, 2007., 9.

³⁴ Tate, 2007., 9

³⁵ Jovanović, 2015., 26.

³⁶ Vuković, 2018., 21.-22.

*Slika 5. Urna sa scenom borbe pijetlova, od 41. do 54. g. n. Kr.,
Vatikanski muzeji u Rimu*

Također, simbolika pijetla vezana je i uz smrt, gdje pijetao služi kao ponuda bogovima. Osnovni čin kojim su Rimljani iskazivali odanost svojim bogovima bilo je žrtvovanje. Žrtva je mogla biti iskazana na različite načine, kao što je paljenje tamjana ili posvećenjem raznih vrsta biljaka ili pak klanjem domaćih životinja. Većina žrtvi odvijala se na otvorenim, javnim prostorima u blizini oltara.³⁷ Prikazani mali poklopac kutije (slika 6.) ukrašen je visokim reljefom s minijaturnim glavama bika, jarca i ovna, životinja koje su obično žrtvovane na javnim vjerskim obredima. Ispod glava životinja su predmeti vjerskog kulta koji uključuju goruću baklju, zdjelu za žrtvu, svežanj drvca, nož, cvjetni vijenac koji je morao biti okačen na oltar ili na žrtvu te šipak, voće koje se povezuje sa smrću. Uz navedene životinje, nalaze se i dvije manje, jare i pijetao, koji su također mogli biti namijenjeni kao darovi. Reljef na poklopcu sugerira kako je ova kutija upravo korištena za neku vjersku funkciju, gdje se možda držao tamjan koji se koristio u žrtvenom obredu.³⁸

³⁷ Thompson, 2007., 99.-100.

³⁸ Thompson, 2007., 99.

Slika 6. Poklopac svečane kutije, Augustovo doba,

kasno 1. st. pr. Kr. - rano 1. st. n. e., pozlaćeno srebro, 2.5 x 8.3 cm, Rim

Kao što je već navedeno kod Grka, i u rimsko doba je zabilježena metoda proricanja koja se povezivala sa pijetlima. Riječ je o tome da je neoznačenim žitom hranjena skupina kokošiju, poznatija kao svete kokoši, i ako bi im tijekom hranjenja žito ispadalo iz kljuna smatralo se dobrim znakom. Koliko su im bila važna predviđanja svetih kokošiju govori i podatak kako je rimska vojska sa sobom uvijek nosila kavez s pticama, čak se i imenovao službeni čuvar svetih kokošiju, poznat kao *pullarius*.³⁹

Ranije navedeno potvrđuje i Ciceron u svoj djelu *De Natura Deorum*. Naime, Ciceron piše o rimskom generalu Publiju Klaudiju (u. 249/246. pr. Kr.), koji je prema Ciceronovu mišljenju, zanemario važnost ovih svetih ptica: *Hoćemo li ostati neimpressionirani pričom o drskom ponašanju Publija Klaudija u prvom punskom ratu, koji je, kada su svete kokoši, nakon što su puštene iz kokošinjca, odbile hranu, naredio da ih se zaroni u vodu, da bi mogle, kako je rekao, piti, pošto neće jesti? On je samo u šali ismijavao bogove, ali ga je to izrugivanje koštalo mnogo suza (jer je njegova flota bila potpuno razbijena) i donio je veliku nesreću rimskom narodu.*⁴⁰

³⁹ Tate, 2007., 9

⁴⁰ Tate, 2007., 9

4.3. PRIKAZI PIJETLA NA ISTOČNOJ OBALI JADRANA

Na istočnoj obali Jadrana prikazi pijetla su sačuvani uglavnom u manjim dimenzijama, u kontekstu pogrebnog kulta. Među ranim prikazima pripadaju skulpturice iz Isse pronađene kao zagrobni prilozi na isejskoj nekropoli. Grobni prilozi izrađeni su iz pečene zemlje, odnosno terakote koji se pokojniku prilažu u grob vjerujući da će mu biti potrebne na drugom svijetu. S obzirom da se smrt smatrala početkom drugog života.⁴¹ Jedan od takvih primjera je terakota pijetla, okruglog i plastično oblikovanog tijela, okrenutog udesno. Krila su skupljena te naglašena debljim rubom dok je rep uzdignut i zaobljen, a oči su naglašene udubinama.⁴² (slika 7.)

*Slika 7. Terakota pijetla, helenističko razdoblje, keramika,
duž. 20 cm, šir. 7.1 cm, Issa (Vis), AM Split*

Pijetao je često prikazan i na kasnoantičkim keramičkim svjetiljkama (slika 8.). One su pronađene u velikoj količini jer su imale svakodnevnu namjenu, ali ih se nalazi i u grobovima zbog kulturno religijskog karaktera.⁴³ Riječ je o svjetiljkama, sačuvanim u cijelosti ili u ulomcima, koje su na disku ukrašene reljefnim motivima, najčešće životinjskim bilo da je riječ o dupinima, golubicama, pijetlovima ili drugim pticama.⁴⁴ Na svjetiljci pronađenoj u Naroni (danas selo Vid), vidimo ulomak svjetiljke u čijem je središnjem dijelu prikazan pijetao okrenut u lijevu stranu. Prikaz je stiliziran, bez puno detalja, s palminom granom iznad. Rame posude ukrašeno je pojasom u kojem se nalaze koncentrične kružnice.⁴⁵

⁴¹ Gabričević, 1968., 49.

⁴² Jovanović, 2015., 56.

⁴³ Cambi, 2002., 197.

⁴⁴ Bubić 2011., 289.-292.

⁴⁵ Ivčević; Piteša, 2016., 71.

Slika 8. Ulomak svjetiljke s prikazom pijetla, sredina 1.st., keramika, vis. 2.2 cm, šir. 6 cm, duž. 5.5 cm, Arheološki muzej Narona

Osim na svjetiljkama, prikaze pijetla mogu se pronaći na gemama (slika 9.). Geme ili kameje služile su kao ukrasno ili pečatno prstenje ili pak kao privjesci ogrlica. Ikonografski su vrlo raznovrsne i bogate, a izrađuju se kontinuirano dugi niz stoljeća.⁴⁶ Na gemi je lijevo prikazan rog obilja, koji označava izobilje užitaka, znanja i sreće. Ispod roga obilja se nalazi globus, dok desno stoji pijetao u lijevom profilu s klasom žita u kljunu.⁴⁷ Intaglio prikazi, kakav je baš ovaj služili su uglavnom kao pečatno prstenje.⁴⁸

Slika 9. Pijetao, 1. st. pr. Kr., intaglio, duž. 10, 6 mm, šir. 9,4 mm, vis 2,8 mm, Tilurium (Gardun), AM Split

Prikazi pijetla mahom se nalaze i na antičkim sarkofazima, kojima se od 2. stoljeća promjenom načina pokapanja sve više ustupa mjesto. Primjer je sarkofag s erotima otkriven na Zapadnoj salonitanskoj nekropoli (slika 10.).⁴⁹ Sarkofag počiva na četiri noge s lavljim pandžama, a na stražnjem prikazu sarkofaga nema erota već se nalaze životinje, među kojima

⁴⁶ Cambi, 2002., 200.

⁴⁷ Jovanović, 2015., 76.

⁴⁸ Cambi, 2002., 200.

⁴⁹ Cambi, 2002., 151.-152.

borba pijetla i zmiје, kao sukob svijetla i tame. To su česti prikazi u kasnoj antici, obzirom na to da je pijetao simbol novog početka, a zmiја smrti.⁵⁰ Naime, ti motivi još uvijek iskazuju vezu s poganskom tradicijom, no unatoč tome, oni su bliski kršćanima jer brojni biblijski pasusi sadrže pastirsku alegoriju. Uostalom kamenoklesarske radionice našle su se u procjepu kad je trebalo stvoriti novi likovni jezik iz kršćanskih spisa. Promjene su se odvijale u istim radionicama koje su nastavile raditi za pogane, ali postupno i za kršćane jer da bi opstale radionice su se morale prilagoditi novoj društvenoj paradigmi. Osobito je bilo opasno kršćanski se javno deklarirati tijekom 3. st., ali i kasnije kada su u tom razdoblju najpogodniji bili neutralni motivi koji su se mogli protumačiti na poganski i na kršćanski način.⁵¹ Stoga, možemo zaključiti kako se u okrilju kasnoantičke umjetnosti počela razvijati i ranokršćanska umjetnost.

Slika 10. Sarkofag s prikazom erota u berbi grožđa, sredina 3. st. po. Kr., mramor, sanduk: duž. 221 cm, šir. 94 cm, vis. 110 cm, poklopac: duž. 216 cm, šir. 90 cm, vis. 37 - 40 cm, Salona, zapadna nekropola, AM Split

⁵⁰ Jovanović, 2015., 64.

⁵¹ Cambi, 2020., 380.

*Slika 11. Ulomak prednje strane sarkofaga s prikazom Merkura i pijetla,
3. st., AM Split*

Na ulomku sarkofaga iz Arheološkog muzeja u Splitu (slika 11.) pored nogu erota prikazan je Merkur sa pijetlom. Merkur je prikazan kao Psihopomp, sprovoditelj duša u podzemlje. Oslonjen na desnu nogu, gotovo nag samo sa hlamidom zakopčanom oko vrata. U jednoj ruci drži štap, a u drugoj kerikej, na glavi nosi petas iz kojeg izlaze krilca.⁵² Simbol pijetla, tako se vezuje uz Merkura tj. Hermesa koji pripada spektru htonskog svijeta. Njegova uloga svodi se na pratnju i pomoć smrtnicima u putovanju u nepoznato.⁵³ Zbog čega su njihovi prikazi vrlo česti na nadgrobnim spomenicima.

⁵² Torlak, 2022., 452.

⁵³ Torlak, 2022., 462.

5. PATKA (GUSKA) U UMJETNOSTI I KULTURI ANTIKE

5.1. PRIKAZI PATKE (GUSKE) U GRČKOJ UMJETNOSTI I KULTURI

Patke su zajedno s guskama, oduvijek bile u bliskom odnosu s čovjekom, široko su rasprostranjene te vrlo prilagodljive.⁵⁴ Povezanost između ljudi i pataka proteže se tisućama godina unatrag, postoje i dokazi da su ih držali kao domaće životinje u Egiptu u doba Novog Kraljevstva između 1530. i 1050. pr. Kr. Također, za stare Egipćane su patke i guske bile povezane s bogom zemlje. Stoga nije iznenađujuće da imaju ključnu ulogu u ritualima i mitovima mnogih kultura.⁵⁵ No, osim toga bile su i lovne životinje posebice zimi kada bi se okupile u jata, prvotno zbog nužnosti, a kasnije i zabave.⁵⁶ U Grčkoj su se zbog velike plodnosti povezivale s kultom Afrodite pa je bila učestali poklon mladića djevojci.⁵⁷

Amfora s crvenom figurom koja datira iz 470.- 460. pr.Kr. prikazuje djevojku koja provodi slobodno vrijeme igrajući se loptama dok je guska promatra. (slika 12.) Drugi prikaz (slika 13.) sačinjava helenistička terakota kasnog 4. st. pr. Kr. koja prikazuje drugu ženu kako gleda u ogledalo dok popravlja svoju haljinu uz pomoć poslužitelja. Kraj njezinih nogu sjedi guska čija je glava nažalost izgubljena. Takvi prizori bili su uobičajeni u grčkim kućanstvima te su ptice bile jedne od kućnih ljubimaca, najčešće prikazivane u okružju žena i djece.⁵⁸

⁵⁴ Bunčić, 2013., 16.

⁵⁵ Tate, 2007., 140.

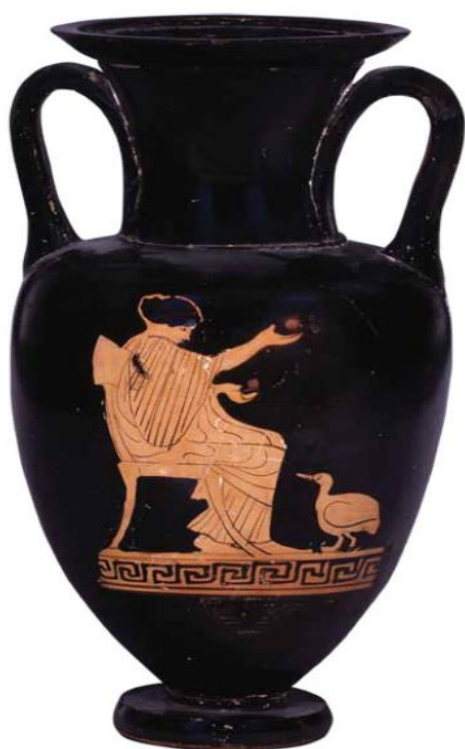
⁵⁶ Bunčić, 2013., 16.

⁵⁷ Jovanović, 2015., 25.-26.

⁵⁸ Kitchell, 2011., 14.-15.

Slika 12. Helenistička terakota, kasno 4. st. pr. Kr., British Museum, London

Slika 13. Amfora, 470. - 460. pr.Kr., British Museum, London

5.2. PRIKAZI PATKE (GUSKE) U RIMSKOJ UMJETNOSTI I KULTURI

Patke su se, kao i prepelice, poklanjale djeci kao kućni ljubimci, što se vidi i na slici (slika 14.).⁵⁹ Iako su se djeca voljela igrati sa pticama, ponekad ptice nisu izgledale baš sretno zbog načina na koji se s njima postupa. Stoga, nije moguće sa sigurnošću reći je li se dječak bori s guskom, davi li ju ili se pak igra. No, nagi dječak i guska vuku se u suprotnim smjerovima, s razmaknutim nogama držeći čvrstu osnovu za kompoziciju u obliku piramide.⁶⁰ Dječak unatoč naprezanju, ostaje pomno počestljan i uređen, što upućuje na to da nije riječ o djetetu s ulice.⁶¹

Iako je gusku i patku katkada teško razlikovati jer su obično stilizirane, guske su ipak pretežno krupnije i duljeg vrata od pataka te agresivnije. Od antičkih izvora, najdetaljnije opise patki dao je Varon, s obzirom na to da ih je čuvao u bazenu ispred svoje kuće. To su ptice kratkih nogu s prednjim prstima spojenima kožicom za plivanje, ali dobri su i letači. Patka se u umjetnosti prikazuje na figuricama, mozaicima, vazama, a baš kao i guska pripisuje se Afroditu, Erosu i Prijapu.⁶² Što se tiče gusaka, postoji poznata legenda o kapitolijskim guskama koje su spasile Rim od provale Gala (Kelta). Godine 390. pr. Kr. one su upozorile uspavane branitelje da se Kelti približavaju. Nakon poraza neprijatelja, guska je iznesena kroz grad kako bi se proslavio taj uspjeh. Poslije su bile uzgajane oko Junonina hrama, gdje se slavio njihov kult, jer se vjerovalo da predosjećaju opasnost i zovu na uzbunu.⁶³

⁵⁹ Jovanović, 2015., 26.

⁶⁰ Jovanović, 2015., 8.

⁶¹ Hafner, 1969., 235.

⁶² Jovanović, 2015., 25.-26.

⁶³ Bunčić, 2013., 17.

Slika 14. Dječak davi gusku, kraj 3. st. pr. n. e., mramor, vis. 84 cm,

München, Gliptoteka

Nadalje, u rimskoj umjetnosti prikazi ptica bili su najčešće zastupljeni na mozaicima, pa tako i kada je riječ o patkama i guskama. Na mozaiku iz kuće Fauna u Pompejima koji se danas čuva u Arheološkom muzeju u Napulju prikazane su mačke i ptice (slika 15.). Mozaici iz toga doba odlikuju se naturalističkim zapažanjem, što se vidi i na samom prikazu.⁶⁴ Mozaik se sastoji od dvije scene međusobno odijeljene horizontalnom linijom. U gornjoj sceni prikazana je mačka kako hvata jarebicu, dok su u donjem dijelu prikazane dvije krupne patke te nekoliko manjih ptica, riba i školjaka. Veoma sličan prethodno opisanom mozaiku iz Pompeja je mozaik iz Nacionalnog muzeja u Rimu, pronađen na Via Ardeatina. Taj mozaik je također podijeljen u dva dijela, gdje je u gornjem prikazana mačka u lovu na jarebicu, a u donjem samo dvije patke. Stoga, možemo zaključiti kako su česti bili prikazi mačke u lovu na patke, ostale ptice te štetočine. S obzirom na to da su se mačke već u Egiptu štovale kao božanstvo, i Rimljani su ih smatrali svetim životinjama pa im je bilo dozvoljeno slobodno lutati gradom i hodati po hramovima.⁶⁵

⁶⁴ Semenzato, 1979., 88.

⁶⁵ Vuković, 2018., 42.-43.

Slika 15. Mačak hvata perad, 1. st. pr. n. e., dio podnog mozaika, Faunova kuća u Pompejima

Nedavno je u Pompejima otkrivena freska u zalogajnici koja prikazuje obješene patke, pijetla te psa na lancu (slika 16.). Dvije obješene patke o noge spremne su za pripremu jela. Uz patke se nalazi i pijetao, domaća životinja, koja se uzgajala u kokošinjcima i dvorištima Rimljana. No, osim ove otkrivene freske, u očuvanim posudama za serviranje pronađeni su i ostatci hrane koja je neposredno prije uništenja grada pripremljena za serviranje gostima. Najčešće je riječ o različitim mješavina, ribe i mesa, dok se u očuvanim glinenim spremnicima čuvalo vino.⁶⁶ Upravo ovakvi prikazi i ostatci omogućuju otkrivanje novih podataka o svakodnevnicima i prehrani Rimljana.

Slika 16. Prikaz obješenih pataka, pijetla i psa, antika, freska, Pompeji

⁶⁶ <https://povijest.hr/povijestice/novo-otkrice-u-pompejima-bogato-oslikani-termopolij/>, pristupljeno 25.8.2023.

5.3. PRIKAZI PATKE (GUSKE) NA ISTOČNOJ OBALI JADRANA

Od prikaza pataka na prostoru istočne obale Jadrana valja istaknuti arhajsku crnofiguralnu keramičku piksidu iz 6. st. pr. Kr. (slika 17.), koja je pronađena u Solinu u rimskom grobu. Ova kozmetička posuda uvezena je iz Korinta te pokazuje majstorstvo lončarske proizvodnje tog doba. Na njenom truhu nalaze se urezani prikazi životinja, među kojima i patka, dok jednostavne rozete, točke i crte ukrašavaju čitavu površinu posude.⁶⁷

Slika 17. Piksida s poklopcem, rano 6. st. pr. Kr., crvenofiguralna keramika, vis. 8,9 cm, pr. trbuha 9 cm, pr. dna 5,15 cm, pr. poklopca 6,9 cm, Salona, rimski grob, AM Split

Posebno zanimljiva skupina predmeta su jantarni ukrasi, među kojima se ističu i likovi životinja. Jantarne figurice su služile kao ukras ili pak za igru, stoga su često pronađene u ženskim ili dječjim grobovima. Ne zna se točno gdje su se takve figurice izrađivale, ali ih ima posvuda, najviše u sjevernoj Italiji.⁶⁸ Po svojoj količini i vrsnoći te figurice sa prostora istočne obale Jadrana su usporedive s onima iz drugih krajeva Rimskog Carstva, što potvrđuje ukorijenjenost hrvatskih krajeva u kulturnu ekumenu koja se razvijala na širim prostorima Sredozemlja.⁶⁹

Jantarna figurica iz Salone (slika 18.) prikazuje Erotu koji jaše na guski ili patki. Figurica stoji na pravokutnom postolju, a kosa erota, njegova krila i ptičje perje oblikovani su paralelnim urezima. No, figurica je oštećena budući da nedostaje jedna noga ptice i jedna uzda.⁷⁰ S obzirom na već navedeno da se guska ili patka pripisuju Afroditi i Erosu, a eroti su bili mnogobrojni mali bogovi ljubavi u Afroditinoj i Erosovoj pratnji, također u domeni seksualnosti.

⁶⁷ Vrdoljak, 2019., 14.

⁶⁸ Cambi, 2002., 203.

⁶⁹ Cambi, 2002., 204.

⁷⁰ Marin, 2002., 191.

Slika 18. Figurica Erota koji jaše na guski ili patki, kraj 1. st., jantar, 4.7 x 5.4 cm, Salona, zapadna nekropola, AM Split

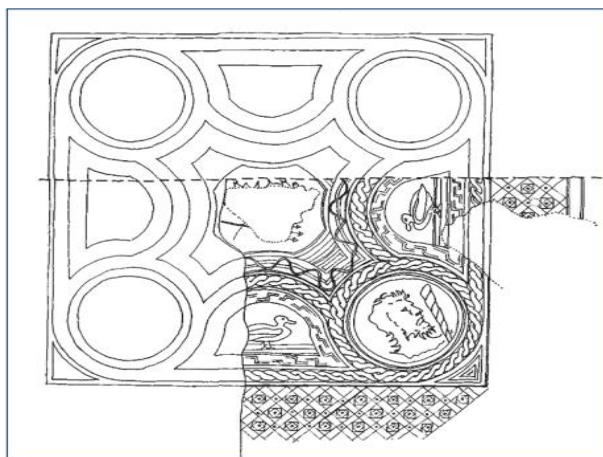
Na podnom mozaiku antičkih termi u blizini luke antičke Salone (slika 19.), iako većinom uništenom, na sačuvanom dijelu prikazan je portret Tritona s raščupanom kosom i bradom. Pored glave nalazi se njegov uobičajeni atribut, stilizirani rog od školjke. Također, s obje strane Tritona nalaze se patke, koje u kontekstu mitološke ikonografije simboliziraju Zeusovu prisutnost.⁷¹ Prema jednoj mitološkoj priči, Nimfa Eho imala je posao odvratanja Herine pažnje dok ju je Zeus varao. Međutim, jednom je sumnjičava Hera sišla s Olimpa te pronašla Zeusa, u obličju patke, kako vodi ljubav s nimfama. Kad je otkrila prijevaru, kaznila je nimfu, tako što je bila lišena svog glasa.⁷² No, s druge strane može se pretpostaviti da je domaći umjetnik koristio životne teme s obala ušće rijeke Jadro stavljajući ih u zadani ikonografski obrazac. Upravo zato umjesto uobičajenih mitoloških bića hipokampa, leokampa ili dupina, riba i rakova pronalazimo prikaze pataka.⁷³ U preostalim poljima vjerojatno su bili prikazani ostali božanski likovi koji idu uobičajeno uz prikaz Tritona, a to su Amfitrita, Ocean, Tetida, Nereide i sl.⁷⁴

⁷¹ Matulić, 2011., 169.

⁷² Matulić, 2011., 176.-177.

⁷³ Matulić, 2011., 169.

⁷⁴ Matulić, 2011., 176.-177.

Slika 19. Prikaz ptica i božanstava, antika, podni mozaik, veličina kamenčića 1x 1x 2 cm, položaj Jankovače, ispod tzv. bazilike iuxta portum

Slika 20. Mozaik s prikazom Orfeja i životinja, kraj 2. i poč. 3. st.

Salona, kuća namjesnika provincije, AM Split

Drugi mozaik iz Salone (slika 20.) prikazuje mitskog pjevača Orfeja te je vrlo dobro očuvan. Mozaik je otkriven na prostoru salonitanske zgrade, vjerojatno rezidencije namjesnika rimske provincije Dalmacije.⁷⁵ Orfej je prikazan kao mladić, bujne kose, odjeven u zelenu tuniku preko koje je prebačen crveni plašt, a u lijevoj ruci drži kitaru. S njegove lijeve strane je stilizirano stablo, ispod kojeg se nalazi neka životinja koja okreće glavu.⁷⁶ U krugu oko njega vide se patke i vuge, ptice pjevice, dok se ispod ovog ovalnog kruga i u drugim kvadratnim poljima vide morski krilati hipokamp, kos, pastrva, majmun i druge životinje koje pak nisu

⁷⁵ Cambi 2020., 296.

⁷⁶ Medar 1996., 8. – 7.

dobro vidljive.⁷⁷ Orfej se gotovo uvijek prikazuje u pejzažu okružen brojnim životinjama koje su ostale očarane njegovom svirkom.⁷⁸

6. LABUD U UMJETNOSTI I KULTURI ANTIKE

6.1. PRIKAZI LABUDA U GRČKOJ UMJETNOSTI I KULTURI

Labud je zbog svoje bjeline i gracioznosti slavljena ptica u mnogim predajama, mitovima i tekstovima. Zanimljivo je kako ženku i mužjaka labuda može rastaviti samo smrt, te kako se labud koji je inače nijem tijekom čitavog svog života, nakon ugibanja svog suputnika/ce oglašava predivnim pjevom.⁷⁹ Otuda i potječe fraza labuđi pjev, kojom se želi naglasiti zakašnjela radnja ili posljednje djelo. Stoga je ova ptica poznata kao simbol ljubavi i vjernosti.⁸⁰

Jedan od najpoznatijih antičkih mitova vezan uz labuda je onaj posvećen Ledi, ženi spartanskog kralja Tindareja u koju se zaljubio Zeus te ju je zaveo pretvorivši se u labuda. Nakon toga Leda je dobila četvoro djece, od kojih je jedna i Helena, najljepša žena zbog koje je započeo Trojanski rat.⁸¹ Upravo zbog tog mita, česti su prikazi kraljice Lede, koja je svojom ljepotom očarala najvišeg boga, bilo da je riječ o vazama, skulpturama ili mozaicima (slika 21.).⁸²

⁷⁷ Jeličić Radonić, 2019., 314.

⁷⁸ Medar 1996., 8. – 7.

⁷⁹ Jovanović, 2015., 23.

⁸⁰ Bunčić, 2013., 17.-18.

⁸¹ Jovanović, 2015., 23.

⁸² Bunčić, 2013., 18.

Slika 21. Zeus kao labud i kraljica Sparte Leda, 4. st. pr. n. e., apulijski crvenofiguralni loutrophoros, Muzej J. Paula Gettyja

S obzirom na ljepotu ovih ptica, ipak nije zabilježen ni jedan slučaj da su Grci imali labudove za ljubimce, odnosno da su ih držali u ribnjacima, jezercima ili na seoskim imanjima. Ciceron spominje kako su Grci i Rimljani ovu pticu posvećivali bogu Apolonu, s obzirom da je on bio bog sunca, pjesništva i glazbe. Apolon bi se svake jeseni povukao na sjever u mitsku zemlju Boreja, kako bi prezimio, pa bi se u proljeće vratio u Delfe, na kolima upregnutim labudovima, koja mu je poklonio otac Zeus.⁸³ Titanka Leto je porodila Apolona i Artemidu na otoku Delu, bježeći od ljubomorne Here, a njihovo rođenje navodno je izazvalo bujanje cvijeća na samom otoku.⁸⁴ Stoga su labudovi znali biti prikazani i u prisutnosti Artemide, Apolonove sestre, koja je u grčkom svijetu smatrana gospodaricom divlje prirode, šuma, lova i životinja.⁸⁵ Na posudi (slika 22.) vidi se božica Artemide kako hrani labuda. U prikazu prevladava istančanost nabora haljine i stiliziranost. Bijeli lekiti na kojima se nalazi slika bili su glavni dio grobne opreme te su služili kao posude za ulje koje pokojnici odnose na onaj svijet.⁸⁶

⁸³ Jovanović, 2015., 23.

⁸⁴ Rendić-Miočević, 2011./2012., 13.

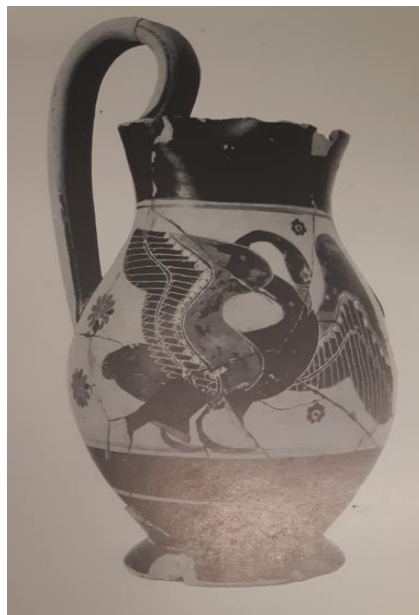
⁸⁵ Rendić-Miočević, 2011./2012., 17.

⁸⁶ Hafner, 1969., 123.

Slika 22. Skilos, oko 485. pr. n. e., glina, vis. 21 cm, Capua

Nadalje, moguće je ponovno vidjeti prikaz labuda (slika 23.) na svijetlom polju na vrču kako udara krilima te odaje dinamičnošću i napetošću. Kao i uvijek, labud je prikazan graciozno, otmjeno i lijepo te je prema onima kojima je duhovna ljepota u prvom planu smatran božanskim kraljem, a nasuprot njemu orao dobiva negativnu konotaciju razbojnika. Što je naravno bilo suprotno, kod onih koji su više cijenili moć i snagu.⁸⁷

Slika 23. Vrč, početak 6. st. pr. n. e., glina oslikana firnisom, vis. 25 cm, Atenska agora

⁸⁷ Hafner, 1969., 95.

6.2. PRIKAZI LABUDA U RIMSKOJ UMJETNOSTI I KULTURI

Rimljani su ukrašavali unutarnje zidove svojih kuća freskama. Ovisno o namjeni prostorije, zidovi mogu biti oslikani imaginarnom arhitekturom, mrtvom prirodom, mitološkim prizorima ili dekorativnim motivima. Mnoge takve freske možemo pronaći u vilama u blizini Pompeja, koja su sagradili bogati Rimljani kao ljetna utočišta.⁸⁸

Zidna slika iz vile u Boscotrecaseu (slika 24. i 25.), u blizini Pompeja, koja je bila u vlasništvu Agripe, prijatelja i savjetnika cara Augusta, jedna je od niza freski pronađenih ondje. Zid je oslikan crnom bojom, odakle i naziv „Crna soba“ za ovu spavaću sobu. Fragmenti zidova prostorije ukrašeni su arhitektonskim motivima. Niski crveni podij temelj je za vitke stupove koji podupiru vijenac oslikan tako da daje iluziju plitkih niša. Stupovi su nadsvođeni vitkim svijećnjacima s izbočinama na kojima sjede labudovi, ptice boga Apolona, zaštitnika cara Augusta.⁸⁹

Labudovi se također pojavljuju kao ukrasi i na javnim carskim spomenicima podignutim u to doba, poput Oltara mira (Ara pacis) u Rimu (slika 26. i 27.), koji je napravljen po naredbi senata kako bi se proslavio Augustov pobjednički povratak iz Galije i Španjolske. Poslije se koristio kao oltar za prinošenje žrtava božici mira (Pax). Oltar je izrezbaren slikama koje prikazuju žrtvenu procesiju, likove iz legendarne prošlosti Rima, vladajuću obitelj, obilje plodova te biljaka, božicu mira, nimfe i slično.⁹⁰ Donji pojas svih četiriju vanjskih zidova ukrašen je cvjetnim reljefnim uzorkom. No, među cvijećem se nalaze ptice, insekti i druge životinje, ali labud s otvorenim krilima prikazan je najviše, čak dvadeset puta.⁹¹

⁸⁸ Thompson, 2007., 181.

⁸⁹ Thompson, 2007., 182.

⁹⁰ Džoja, 2017., 2.-5.

⁹¹ Džoja, 2017., 12.

Slika 24. Zidna slika, Augustovo doba, kraj 1. st. pr. Kr., 233 x 114.3 cm, vila Boscotrecase, blizu Pompeja

Slika 25. Detalj zidne slike, Augustovo doba, kraj 1. st. pr. Kr., 233 x 114.3 cm, vila Boscotrecase, blizu Pompeja

Slika 26. Ara pacis, 13.-9. st. pr. Kr., mramor, Marsovo polje, Rim

Slika 27. Detalj Ara pacisa, 13.-9. pr. Kr., mramor, Marsovo polje, Rim

6.3. PRIKAZI LABUDA NA ISTOČNOJ OBALI JADRANA

Na sljedećem prikazu (slika 28.), moguće je vidjeti u potpunosti očuvanu enohoju iz Isse, posudu vrećastog tijela s ručkom koja završava trolisnim otvorom. Na trбуhu su kanelire raspoređene u dva pojasa, jedan veći drugi manji, a razdvojene su nizom bršljanovih listova. U sredini posude nalazi se prikaz labuda.⁹² Riječ je o keramici tipa Gnathia koja se odnosi na proizvodnju crno premazane keramike s ukrasima u bijeloj, žutoj ili crvenoj boji, kao što je na prikazanoj enohoji. Zbog jednostavnije tehnike ukrašavanja od crveno figuralne keramike, postala je najraširenija keramička vrsta helenističkog doba. U početku se slikaju čitave figure, a poslije se motivi ograničavaju na bršljanove vitice, vinovu lozu, ptice, horizontalne ili okomite trake.⁹³ Posuda je pronađena na području isejske nekropole Martvilo, kao dio grobnog inventara, s obzirom na to da se od davnina vjerovalo kako duše pokojnika upravo labud odvodi na drugi svijet.

Slika 28. Enohoja, 3.- 2. st. pr. Kr., Gnathia keramika, vis. 24,5 cm, pr. trбуha 11,2 cm, pr. dna 6,8 cm, Issa (Vis), AM Split

⁹² Jovanović, 2015., 54.

⁹³ Miše, 2013., 102.-105.

Rezidencijalnu arhitekturu na Brijunskim otocima možemo usporediti s gradnjom iz carskog razdoblja na području već istaknutog Napuljskog zaljeva. Vila u uvali Verige na Brijunima, koncipirana je kao kompleks slobodne forme idealno uklopljen u krajolik. Građen sa izdvojenim cjelinama, kao što su hramovi, terme, rezidencijalni te gospodarski dio.⁹⁴ U uvali Verige na Brijunima, pronađena je mramorna vaza od bijeloga mramora s dekoracijama, od kojih se posebno ističe zona s prikazom dva labuda s raširenim krilima i vrpcom koju drže u kljunu (slika 29.). No, budući da su u blizini vaze na području hrama pronađeni i dijelovi statue, zahvaljujući kojima se moglo zaključiti da je riječ o božici Veneri. Nađeni su dijelovi ženske ruke, dijelovi nabora draperije te krhotine uvojaka kose. Stoga ostaci mramorne vaze upućuju na to da je ona služila kao oslonac kipu, s obzirom na to da široki otvor na gornjem dijelu vaze ima uloženi željezni klin koji je kip spajao s osloncem.⁹⁵ S obzirom na to da je labud smatran za svetu pticu božice Venere, nije ni čudno i da je ovdje prikazan uz nju.

*Slika 29. Mramorna vaza s prikazom labudova, antika,
Rimska vila u uvali Verige na Brijunima*

⁹⁴ Begović Dvoržak, 1994., 25.

⁹⁵ Begović Dvoržak, 1994., 29.

7. ŽDRAL U UMJETNOSTI I KULTURI ANTIKE

7.1. PRIKAZI ŽDRALA U GRČKOJ UMJETNOSTI I KULTURI

Ždral je krupna ptica, dugih nogu i vrata te ravnog kljuna. Selica je te je sposobna prijeći velike udaljenosti, leteći u velikim formacijama u obliku slova V.⁹⁶ Upravo zbog toga se smatra da je Hermes inspiriran letom ždralova i njihovim formacijama izumio alfabet.⁹⁷

Ždral je simbol budnosti, odanosti i dobrih djela, a sva ta povoljna svojstva iznose se iz postupaka same ptice gdje su ždralovi čuvali stražu te dugo ostajali budni.⁹⁸ Brojni mitovi prikazuju i ples ždralova kao način slavljenja života, dok ga njegov dug životni vijek čini simbolom dugovječnosti.⁹⁹

Najčešći prikazi ždralova u grčkoj umjetnosti su u sukobu sa Pigmejcima, narodom koji je živio u blizini Nila i koji se svakog proljeća morao boriti s jatima ždrala budući da su ždrali svake godine letjeli sa sjevera u toplije afričke krajeve. U egipatskoj mitologiji ždral je bio sunčeva ptica, a prema predaji tokom vladavine Menesova sina, Hor-Aha iznad Nila se pojavio dvoglavi ždral, koji je najavio razdoblje procvata. Također, Grci i Rimljani vjerovali su da je ždral simbol proljeća i svjetlosti te je smatran pticom Apolona, boga Sunca.¹⁰⁰ Što se tiče Pigmejaca, oni nisu proizvod grčke fantazije jer su Grci već u 5. st. pr. n. e. znali za patuljaste stanovnike Afrike ploveći kroz Gibraltar duž afričke obale.¹⁰¹ Ali i grčka literatura i umjetnost je mnogo ranije počela da se bavi čudnim bićima kakvi su pigmeji pa tako Homer već spominje njihovu komičnu borbu sa ždralovima.¹⁰² Stoga je njihova pojava u umjetnosti u ulozi grčkih junaka bila duhovita, s obzirom na tjelesnu izobličienost i malenost nasuprot gracioznim, vitkim i elegantnim ždralovima. Pigmejci su često bili prikazani kako napadaju ptice raznim oružjem bilo mačevima, toljagama, kopljima ili pračkama, a neki od njih znali su držati i okrugle štitove (slika 30.).¹⁰³

⁹⁶ Tate, 2007., 36.-37.

⁹⁷ Bunčić, 2013., 19.

⁹⁸ Bunčić, 2013., 19.

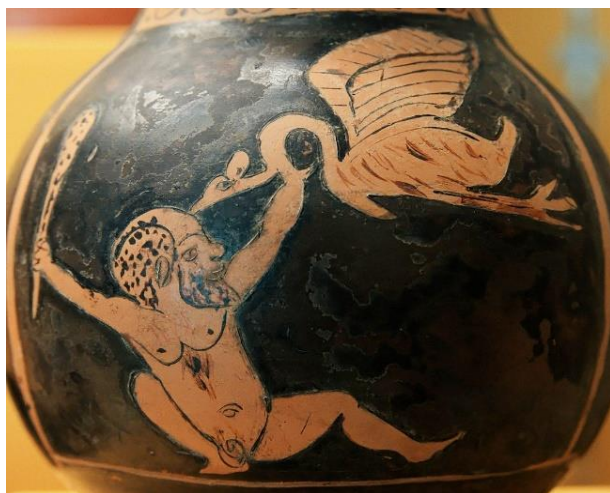
⁹⁹ Bunčić, 2013., 19.

¹⁰⁰ Tate, 2007., 45.

¹⁰¹ Abramić 1959., 59. -60.

¹⁰² Abramić 1959., 62.

¹⁰³ Ovadijah; Mucznik, 2017., 154.-155.

Slika 30. Pigmej se bori s ždralom, 430.- 420. pr. n. e., antička crnofiguralna vaza, Nacionalni arheološki muzej u Madridu

Antički pisci preuzimali su različite priče o neprijateljstvu između Pigmejaca i ždralova. Neki od njih tako kažu kako je Hera izazvala sukob između Pigmejaca i ždralova, kao kaznu za bezobzirno ponašanje Enoje. Riječ je o djevojci iz naroda Pigmejaca besprijeorne ljepote, ali po prirodi ohole koja nije marila ni za Artemidu ni za Heru. Bila je udata za jednog bogatog građana Nikodama te je rodila sina, Mopsa. Pigmejci su došli proslaviti rođenje djeteta te joj ukazivali štovanje kao kakvom božanstvu. Hera je zamjerila Enoji što joj nije odala počast te ju je pretvorila u ždrala. Čeznući za svojim djetetom, Enoja je letjela iznad kuća i nije htjela otići, što je upravo izazvalo sukob među Pigmejcima i ždralovima.¹⁰⁴

Sljedeći mit, veže se uz kraljicu Pigmejaca, Geranu, koju su Pigmejci štovali kao boga zbog uspješne vladavine. S vremenom je postala sve hvalisavija i oholija te nije marila za druga božanstva. Osobito je trn u oku bila Heri, Ateni, Artemidi i Afroditi koje nije poštivala i smatrala je da joj nisu ni blizu po ljepoti. Stoga je kao posljedica Herinog gnjeva ona bila pretvorena u ždrala, vodeći neprestane borbe sa Pigmejcima.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Ovadijah; Mucznik, 2017., 155.-156.

¹⁰⁵ Ovadijah; Mucznik, 2017., 156.

Slika 31. Ždral, 5. st. pr. Kr., bronca, Grčka, nepoznato nalazište

Iako su pak rijetki sami prikazi ždrala, na sljedećem prikazu možemo vidjeti brončanu figuru iz klasičnog doba. Ždral je prikazan u stojećem položaju, isprepletenih stopala, urezanih krila i očiju, sa zakrivljenim vratom i perjanicom na stražnjoj strani glave. Gracioznost i elegantnost su ponovno vidljivi kod skulpture ždrala, što se može uočiti i kod prethodno spomenutih labuda, koji dosta i nalikuju na njih (slika 31.).

7.2. PRIKAZI ŽDRALA NA ISTOČNOJ OBALI JADRANA

Što se tiče prikaza ždrala na Istočnoj obali Jadrana valja spomenuti, koštanu kutijicu iz Narone koja se čuva u splitskom Arheološkom muzeju (slika 32.). Kost, kao lako dostupna i obradiva sirovina, uglavnom je služila za izradu predmeta rabljenih u kućanstvima pri obavljanju svakodnevnih poslova ili održavanju higijene.¹⁰⁶ Prikazana koštana kutijica vrlo je malih dimenzija i te se u njoj po svoj prilici čuvao nakit, kao prstenje, naušnice i ogrlice.¹⁰⁷ Na dužoj strani tijela kutijice je izrezbaren motiv borbe ždralova i Pigmejca.¹⁰⁸ Točnije, vidi se prikaz drveta s dvije velike grane i lišćem te borba nagog Pigmejca naoružanog mačem i okruglim štitom sa ždralom. Na suprotnoj strani se pak nastavlja slijed sukoba gdje na Pigmejca nasrće agresivni ždral s poluotvorenim kljunom. Rezultat sukoba nije prikazan, može se samo nagađati što se dogodilo.¹⁰⁹ No, upravo ovakvi sitni materijal često je dobar pokazatelj svakodnevnih aktivnosti na nekom lokalitetu.

*Slika 32. Koštana kutijica s prikazom borbe Pigmeja i ždralova,
1. st., Narona, AM Split*

¹⁰⁶ Ivčević, 2003., 119.

¹⁰⁷ Abramić 1959., 59.

¹⁰⁸ Cambi, 2002., 202.

¹⁰⁹ Jovanović, 2015., 56.

8. PAUN U UMJETNOSTI I KULTURI ANTIKE

8.1. PRIKAZI PAUNA U GRČKOJ UMJETNOSTI I KULTURI

Grci su smatrali kako je paun svet za Heru, Zeusovu ženu.¹¹⁰ Zeus je bio izrazito promiskuitetan te nije mogao odoljeti lijepoj ženi, bila ona božica ili čovjek. Tako se jednom zagledao u mladu ženu imenu Io, zbog čega je Hera postala vrlo ljubomorna. Kako bi smanjio njenu ljubomoru, Zeus je nesretnu ženu pretvorio u junicu. Heru, međutim, ta njegova gesta nije nimalo smirila te je zapovjedila svom sluzi Argusu, koji je imao stotinu očiju, da pomno prati situaciju između Zeusa i Io. Nakon što je za to saznao Zeus zapovjedio je svom glasniku, Hermesu, da uspava Argusa lijepom glazbom te ga potom ubije. Međutim, Hera je saznala za Zeusov plan te je dan ranije uzela par Argusovih očiju i stavila ih na rep svoje omiljene ptice, u spomen na svog vjernog slugu.¹¹¹

Iako je ova brončana skulptura (slika 33.) prikazana dosta pojednostavljeno, bez detalja, paun spada u jedne od ljepših ptica, posebice tijekom udvaranja ženkama kada šire rep u raskošnu lepezu. Rep im je dug, s mnoštvo plavo zelenog perja u obliku oka.¹¹² No, često je paun zbog šepurenja i navike da pokazuje svoju ljepotu perja u narodu postao slika oholosti i taštine.¹¹³

Slika 33. Skulptura pauna, rano 8. st. pr. Kr., bronca, Muzej Paul Getty, Los Angeles

¹¹⁰ Holzapfel, 2008., 282

¹¹¹ Tate, 2007., 48

¹¹² Jovanović, 2015., 27.

¹¹³ Bunčić, 2013., 45.

8.2. PRIKAZI PAUNA U RIMSKOJ UMJETNOSTI I KULTURI

U kasnorepublikansko i ranocarsko doba paunovi su se uzgajali u velikim jatima, ali ne samo zbog zabave nego i zarade, jer su se prodavali po visokim cijenama. Paunovo meso i jaja bili su ukusni i cijenjeni među bogatašima.¹¹⁴ Također, zbog uvriježenog mišljenja da meso pauna nikada ne trune, u rimskom se razdoblju paun često javlja kao simbol besmrtnosti, što će kasnije biti preuzeto i u kršćanstvu.¹¹⁵

Na sljedećem prikazu (slika 34.), moguće je vidjeti svjetiljku od crvene terakote sa prikazom pauna. Svjetiljka je oblo završena nosa s volutama, dok je na disku prikazan paun kako stoji na grani nara. Nar ili kako se često naziva šipak upućuje ka simbolizmu rođenja, vječnog života, plodnosti te izobilja, sve što sam paun simbolizira. Kombinacija pauna i nara, kako je prikazano na ovoj svjetiljci, može se odnositi na rimsku božicu Junonu. S obzirom na to da je Junona bila Jupiterova žena i kraljica bogova, obično prikazivana na kočiji koju su vukli paunovi, njezina sveta životinja te kako drži žezlo na vrhu s narom, simbolom plodnosti.¹¹⁶

Slika 34. Svjetiljka s prikazom pauna, 1.- 3. st. nove ere, terakota, Rimsko Carstvo,

St. James's Ancient Art, London

¹¹⁴ Jovanović, 2015., 27.

¹¹⁵ Bunčić, 2013., 45.

¹¹⁶ Rendić-Miočević, 2011./2012., 8.-9.

Figurica od terakote (slika 35.), također prikazuje rimsku božicu Junonu na prijestolju zajedno sa paunom. Junona je prikazana kao zrela žena duge kose u dugoj haljini s krunom na glavi. Paun je pak prikazan u profilu pokraj božice raširenog repa simbolizirajući taštinu. Dovoljno je i sjetiti se samo ljubomore Junone prema drugim ženama te nemilosrdnom proganjaju žena s kojima je njezin suprug imao ljubavne veze, ali i njihove vanbračne djece.¹¹⁷

*Slika 35. Rimski božica Junona s paunom, 1. st. po. Kr.,
terakota, Britanski muzej, London*

Paun posvećen Junoni, postao je simbol svih rimskih carica, kao što je Jupiterov orao bio simbol rimskih careva. Zato se na rimskim grobnicama i pogrebnim lampama vidi motiv pauna. Zbog tih razloga, s Junonom su se identificirale pojedine rimske carice, tako i Domicija Augusta gdje se na novcu na reversu vidi paun.¹¹⁸ No, važno je spomenuti i natpis koji okružuje motiv CONCORDIA AVGVSTI, što bi značilo težnju isticanja sloge i jedinstva države, koja pak direktno zavisi od Augusta. Stoga, paun kao takav simbolizira i stabilnost, slogu i mir u državi.¹¹⁹ Na sljedećem novcu prikazana je Junona kako drži pateru, plitku posudu koja se koristila pri obredu žrtvovanja. Patera je nagnuta prema paunu tako da je vjerojatno taj prikaz značio hranjenje pauna sakramentalnim jelom (slika 36. i 37.)¹²⁰

¹¹⁷ Barnett, 2000., 230.

¹¹⁸ Smajlagić, 2019., 80.

¹¹⁹ https://esveske.github.io/pdf/2018/PS77-Zb2018_ahl_TA.MS.pdf, pristupljeno 17.5.2023.

¹²⁰ Smajlagić, 2019., 81.

Slika 36. Srebrni novac Domicije

Auguste (81.- 84.)

Slika 37. Srebrni novac Faustine

mlađe (147.- 176.)

8.3. PRIKAZI PAUNA NA ISTOČNOJ OBALI JADRANA

Na području Salone, pronađeni su predmeti umjetničkog obrta, a među njima je i ova brončana svjetiljka (slika 38.). Tijelo svjetiljke je u obliku pauna, oči su utisnute kružnicama, a krila urezana. Poklopac i drška svjetiljke su na leđima, dok je rep bio oblikovan za držanje.¹²¹ Iako do izražaja ne dolazi paunov raskošni rep koji asocira na svod sa zvijezdama, simbolizirajući nebo, za razliku od prethodnih svjetiljki od terakote, brončane su luksuznije te se pojavljuju u raznovrsnim oblicima.¹²²

Slika 38. Svjetiljka u obliku pauna, antika, bronca, Salone, AM Split

¹²¹ Cambi, 2020., 453.

¹²² Cambi, 2020., 453.

Slika 39. Mozaik s likom Tritona, kraj 2. i poč. 3. st., Salona, kuća namjesnika provincije, AM Split

Podna dekoracija sa prikazom Tritona iz Salone (slika 39.) otkrivena je gdje i mozaik Orfeja u rezidenciji namjesnika rimske provincije Dalmacije. Ti mozaici imaju jedinstvenu kompoziciju koja je podijeljena na polja. U sredini je medaljon s jednim od gore navedenih prikaza, a u sporednim poljima nalaze se brojne životinje, pa tako i ptice.¹²³ Kod Tritona podna dekoracija se zatvara u geometrijski okvir oktogona koji nastaje presijecanjem dvaju četverokuta. Pojedini geometrijski segmenti kompozicije uokvireni su raznim ukrasnim rubovima, poput meandra u obliku slova T, zupčastih traka, vitica ili spiralnih motiva. Na trokutnim površinama prvog četverokuta prikazane su ptice. U izvješću pronalaska mozaika Bulić spominje fazana, pauna i češljugar.¹²⁴ U središtu je prikazana muška bista, mladenačkog izraza sa razbarušenom kosom koju prate krakovi meduze ili polipa, a na čelu figure nalazi se crvenim kamenčićima izveden rog, a iz kose strše rakova kliješta. Upravo su ta rakova kliješta i rog na glavi atributi Tritona, boga mora i rijeka.¹²⁵ No, gdje su nestali delfini, morski lavovi i hipokampi u slučaju interpretacije lika kao Tritona. Na solinskom mozaiku lik je pak uokviren samo raznim pticama i leopardima, koje mogu biti personifikacije Persefonih gajeva i Elizeja, boravišta blaženih, s kojima graniče Oceanove vode.¹²⁶

Prikaze pauna moguće je vidjeti i na sarkofazima, primjerice na Sarkofagu dobrog pastira pronađenog na prostoru Salone koji se danas čuva u Arheološkom muzeju u Splitu (slika

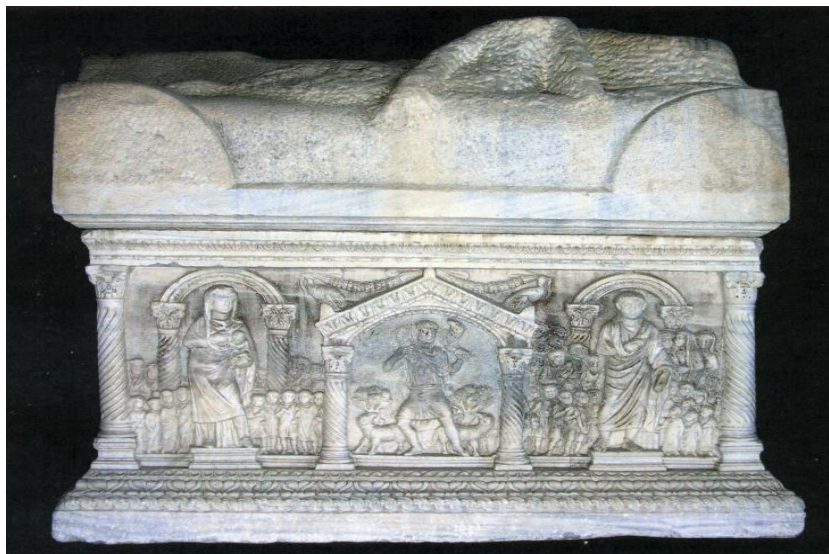
¹²³ Cambi 2020., 297.

¹²⁴ Medar 1996., 6.

¹²⁵ Medar 1996., 7.

¹²⁶ Medar 1996., 8.

40.). Prednja strana sarkofaga podijeljena je na tri polja. U sredini je Dobri pastir s ovcom na ramenima, lijevo je prikazana žena s djetetom u naručju okružena grupom ljudi, a desno muškarac sa svitkom okružen grupom ljudi. Kod središnjeg prikaza iznad arhitektonske dekoracije u obliku pročelja hrama sjede paunovi koji nose girlandu.¹²⁷ Osim takvog prikaza pauna, u kasnoj antici, paun slično pelikanu, označava vječni život, Kristovo uskrsnuće, ali i rođenje. Stoga su česti prikazi na podnim mozaicima¹²⁸ i sakralnoj arhitekturi nasuprotno postavljenih paunova kako piju iz kantharosa, koji simbolizira izvor života (slika 41.).¹²⁹

Slika 40. Sarkofag dobrog pastira, 3. st., mramor, Salona; Manastirine, AM Split

Slika 41. Paunovi, 1. st., mozaik, Pula; Rimska urbana vila

¹²⁷ Cambi, 2010., 128.

¹²⁸ U recentnim nalazima otkriven je mozaik u Saloni s prikazom pauna, no još uvijek nije obrađen u stručnoj recentnoj literaturi, pa nije ušao u pregled. (<https://slobodnadalmacija.hr/dalmacija/obala/sva-raskos-zivota-u-dalmaciji-prije-17-stoljeca-izronila-pred-ocima-prolaznika-pogledajte-dosad-nevidene-detalle-mozaika-s-podavile-anticke-salone-a-pod-njim-je-jos-jedan-1160678>, pristupljeno 25.8.2023.)

¹²⁹ Buzov, 2014., 33.

9. GOLUBICA U UMJETNOSTI I KULTURI ANTIKE

9.1. PRIKAZI GOLUBICE U GRČKOJ UMJETNOSTI I KULTURI

Golubica je simbol mira i ljubavi od najranijih vremena. Tako se u Mezopotamiji vjerovalo kako je božica zemlje, Ashtoroth, izabrala golubicu za svoj amblem zbog njene ljubavi prema prirodi i plodnosti. Božica je bila poznata pod različitim imenima ovisno o tome gdje su njezini štovatelji živjeli. Tako su je Feničani nazivali Atagartis, Sirijci Astarta, dok su je Jonski Grci nazivali Afrodita. Feničani i Levantinci su na mjestima na kojima su trgovali uvijek postavljali njezine kipove, a svaki od njih imao je uklesanu i golubicu.¹³⁰

Afrodita je bila božica ljubavi, a unutar te sveobuhvatne titule imala je mnogo različitih oblika, a neki od njih bili su podosta kontradiktorni. S jedne strane, ona je bila Afrodita Urania, božica čiste ljubavi dok je kao Afrodita Pandema, bila božica senzualne, pohotne i podmitljive ljubavi te zaštitnica prostitutki. Golubica je služila kao prikladan simbol za svaki od njenih atributa, budući da je oboje; privržena prirodi i seksualno vrlo aktivna (slika 42. i 43.). Pored općeprihvaćene priče o rođenju Afrodite iz morske pjene, postoji još jedna verzija u kojoj se izlegla iz golubičinog jajeta, a na obalu ju je donijela riba.¹³¹

Još jedna grčka božica se povezivala sa simbolom golubice, a to je Demetra. Smatralo se da je Demetra božica majke Zemlje, poljodjelstva i plodnosti, a značaj leži u motivu ponovnog rađanja koje slijedi iza smrti.¹³² Nadalje, grčka božica Irena se poistovjećivala s Demetrom, kao božica mira i proljeća, prikazana u obliku goluba i maslinove grančice, što vrijedi i za rimsku božicu mira, Pax.¹³³

¹³⁰ Tate, 2007., 91.-95.

¹³¹ Tate, 2007., 92.-93.

¹³² Barnett, 2000., 154.-155.

¹³³ <https://www.theoi.com/Ouranios/HoraEirene.html>, pristupljeno 5.9.2023.

*Slika 42. Grčka vaza, 365.- 355. pr. n. e.,
Južna Italija, MFA Boston*

*Slika 43. Detalj sa vaze, 365.- 355. pr. n. e.,
Južna Italija, MFA Boston*

9.2. PRIKAZI GOLUBICE U RIMSKOJ UMJETNOSTI I KULTURI

Golubice su zbijene građe s relativno malom glavom i kratkim kljunom, krila su im zaobljena, a rep širok.¹³⁴ Antički pisci, Varon i Kolumela opisuju i njihov uzgoj, tovljenje te izradu golubinjaka koji su mogli primit do 500 golubova. Plinije opisuje ljubav ljudi prema golubovima, koji im grade tornjeve na krovovima kuća te ih čuvaju kao kućni ljubimce, a cijena para golubova sezala je između 1000 i 4000 sestercija, brončanog novca koji je kovao rimski senat.¹³⁵

Sljedeća slika (slika 44.) prikazuje svakodnevnicu, golubice koje su sletjele na rub metalne zdjele da se ogledaju, urede i da popiju vodu iz zdjele. Ovakav prikaz mogao se samo vidjeti u bogatoj kući, gdje skupocjene posude stoje na slobodnom, o čemu svjedoči i ovaj mozaik pronađen u Hadrijanovoj vili kraj Tivolija.¹³⁶

¹³⁴ Bunčić, 2013., 40.

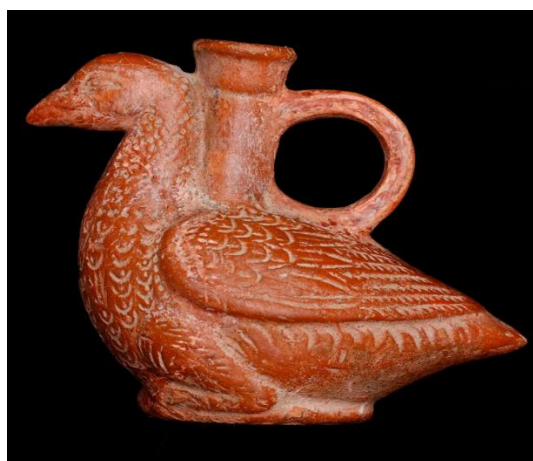
¹³⁵ Jovanović 2015., 24.

¹³⁶ Hafner, 1969., 237.

Slika 44. Golubice na rubu kotla, 2. st. pr. n. e., mozaik, vis. 85 cm, šir. 98 cm, Hadrijanova vila kraj Tivolija

Mala posuda od terakote, poput ovog lijepog primjera (slika 45.), koristila se u rimsko doba za pohranu balzama, masti i ulja, koji su se u to vrijeme smatrali dragocjenima i često korištenima u privatnom životu i javnim svečanostima. Takve posude bile su modelirane uglavnom u glini, poprimajući različite oblike. Upravo su golubovi bile omiljene životinje u rimskoj kulturi, ne samo zato što bi se njihov let promatrao i tumačio kao pozitivan znak, već i zbog njihove navedene povezanosti s rimskom božicom ljubavi Venerom.¹³⁷

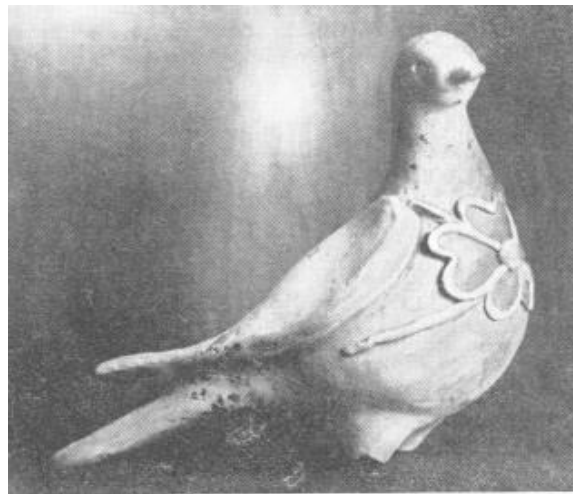

Slika 45. Posuda u obliku goluba, oko 1.-2. st. n. e., terakota, Rimsko Carstvo, St. James's Ancient Art, London

¹³⁷<https://www.ancient-art.co.uk/roman-empire/ancient-roman-nabataean-bird-shaped-jug/>, pristupljeno 17.5.2023.

9.3. PRIKAZI GOLUBICE NA ISTOČNOJ OBALI JADRANA

Na sljedećim prikazima (slika 46. i 47.), vidljive su dvije golubice pronađene u isejskim grobnicama, posebice na zapadnoj isejskoj nekropoli na Martvilu. Prva golubica ističe se stiliziranim formama te ukrasnim motivom stilizirane rozete na prsima.¹³⁸ Druga glinena golubica postavljena je na cilindričnom postolju. Glava je okrenuta udesno, bez kljuna, s izrazitim udubinama za oči, a krila su sljubljena.¹³⁹ Golubica na nadgrobnim spomenicima simbolizira dušu, pa su u Rimskom Carstvu bili česti prikazi golubice i božice Venere, kao simbol čistoće, ljubavi i vjernosti.

Slika 46. Golubica, 3.- 4. st. pr. Kr., terakota, Arheološka zbirka, Vis

Slika 47. Figura golubice, 3.- 2. st. pr. Kr., keramika, Vis (Issa), Martvilo, AM Split

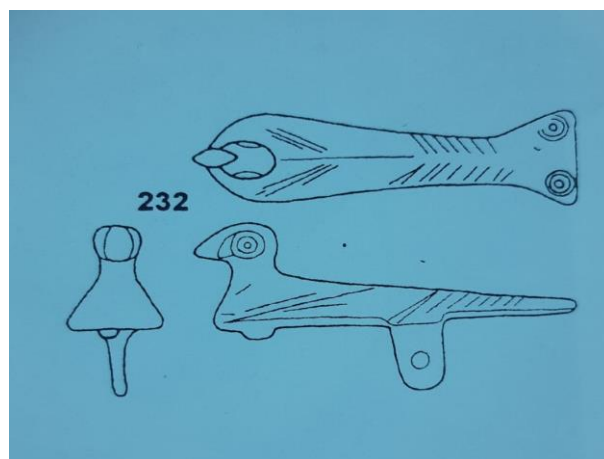
¹³⁸ Gabričević, 1968., 49.

¹³⁹ Bunčić, 2013., 42.

*Slika 48. Vrč za vino, kraj 4.- poč. 3. st. pr. Kr., keramika,
Vis (Issa), Martvilo, AM Split*

Vrč za vino (slika 48.) sa širokim trolisnim izljevom izrađen od smeđe gline s crnim premazom pripada slikarskoj skupini Gnathia keramike. Na vratu je žuti bršljanov friz kao Dionizijev atribut, dok sa svake strane visi žuti palmin list. U sredini se pak nalaze dvije suočene bijele golubice kao simboli Afrodite, raširenih krila sa žuto obojenim detaljima. Između golubica je bijela, vertikalna linija, a na vrećastom tijelu su pravilne kanelure raspoređene u dva pojasa na truhu, između kojih se nalazi pojas s nizom blijedožutih crta. Ručka pak završava lavljom glavom obojanom u bijelo.¹⁴⁰

Slika 49. Fibula u obliku goluba, 2. st., srebro, duž. 3.8 cm, vis. 2.1 cm, Salona, AM Split

¹⁴⁰ Bunčić, 2013., 42.

Fibule ili broševi izvorno su se koristili u Grčkoj i u Rimskom Carstvu za pričvršćivanje odjevnih predmeta, poput ogrtača i sličnih stvari. Dizajni fibula razvili su se u različite oblike, ali svi su se temeljili na principu sigurnosne igle. Rimski osvajanja rezultirala su širenjem rimske kulture, a samim time i uporabom fibule, modelirane u bronci, srebru i zlatu te dodatno obogaćene dragim i poludragim kamenjem. Fibula u obliku goluba iz Salone (slika 49.), izrađena je plastično, detalji su izrađeni urezima i utisnutim koncentričnim kružnicama. Mehanizam za držanje igle nije sačuvan, a bio je spiralan.¹⁴¹

¹⁴¹ Marin, 2002., 268.

10. GAVRAN U UMJETNOSTI I KULTURI ANTIKE

10.1. PRIKAZI GAVRANA U GRČKOJ UMJETNOSTI I KULTURI

Gavran je vrsta ptice iz porodice vrana. U prošlosti su gavrani bili povezivani sa sakupljanjem otpadaka na ratištima, pa su stoga bile općenito na lošem glasu. Međutim, ono što je iznenađujuće je da njihova reputacija nije bila uvijek negativna unatoč njihovom crnom perju, jezivom zovu i navici. Kao predznaci, mogu nagovijestiti povoljne, ali i nepovoljne ishode. Primjerice, vjerovalo se kako gavran viđen na početku nekih aktivnosti poput lova ili ribolova predviđa sreću. Ipak, mnoga su praznovjerja o gavranima neizbježno negativna. Stoga, postojalo je vjerovanje da ako gavran grakne nad kućom doći će nesretan dan, ako tri puta grakne uslijedit će smrt, a ako sjedne negdje visoko i opetovano grakće, iz toga će smjera doći leš.¹⁴²

No, što se tiče mitologije, prva zabuna nastaje oko razlike između vrane i gavrana. Čini se da su to dvoje, u mnogim slučajevima, međusobno zamjenjivi, a pojavljivanje jednog ili drugog u priči ovisi o samom autoru, ali i priči.¹⁴³ Grčka mitologija prikazuje gavrana kao glasnika bogova.¹⁴⁴ Upravo je gavran bio taj koji je otkrio Apolonu kako mu je njegova ljubavnica nimfa Koronis nevjerna. Ogorčeni Apolon poslao je svoju sestru Artemidu da ubije djevojku. Nakon što je ubila djevojku kaznila je vranu, jer nije prekinula Koronis u preljubu, mijenjajući njeno perje iz bijelog u crno.¹⁴⁵ Stoga se gavran u grčkoj umjetnosti često pokazivao u prisutnosti Apolona. Na prvom prikazu (slika 50.), bog Apolon nudi hranu gavranu, dok su na drugom prikazu (slika 51.) uz Apolona koji svira liru prikazana dva gavrana, gdje jedan gleda naprijed, drugi nazad.

¹⁴² Tate, 2007., 272.

¹⁴³ <https://www.ravenfamily.org/nascakiyetl/obs/rav1.html>, pristupljeno 23.5.2023.

¹⁴⁴ Tate, 2007., 270.-271.

¹⁴⁵ Tate, 2007., 271.

Slika 50. Pehar s prikazom Apolona i gavrana,
oko 470. g. pr. n. e., Arheološki muzej
u Delfima, Grčka

Slika 51. Apolon svira liru,
oko 470. g. pr. n. e., Arheološki muzej
u Delfima, Grčka

10.2. PRIKAZI GAVRANA U RIMSKOJ UMJETNOSTI I KULTURI

Priču o gavranu iz Tiberijeva vremena, donosi Plinije. Riječ je o gavranu, omiljenom među Rimljanima, koji se izlegao u gnijezdu na hramu Kastora i Poluksa, a svoje je savio u jednoj postolarskoj radnji iz koje bi svako jutro odletio na govornicu, pozdravljajući s nje rimske careve, Tiberija, Germanika i Druza, a potom i prolaznike, nakon čega bi se vratio kući. Ljubomorni postolarov susjed ubio je gavrana, nakon čega je revoltirana rimska svjetina ubila njega.¹⁴⁶

Postoje još neke legende o tome kako je gavran nekad bio bijele ili srebrne boje. O tome piše i rimski pjesnik Ovidije: *Gavran je nekoć bio ptica srebrno – bijelog perja, jednaka besprijekornim golubovima*. Nadalje, prema Ovidiju gavrana je govor osudio na crno perje jer su ga vrane savjetovale da ne prenosi svom gospodaru Apolonu loše vijesti. Iako je vrana doživjela sličnu sudbinu kada je špijunirala kćerke svog gospodara. No, gavran je ignorirao upozorenje i ponovio vraninu grešku pa ga je Apolon kaznio te pretvorio njegovu sjajnu bijelu boju perja u crnu.¹⁴⁷

Kod prikaza vrana u rimskoj umjetnosti, česti su prikazi na vazama, svjetiljkama ili pak mozaicima. Sljedeća slika (slika 52.) prikazuje reprodukciju rimske freske sa vranom na vazi. Originalna slika otkrivena je u vili voćnjaka u Pompejima. Kod sljedećeg prikaza (slika 53.) vidi se svjetiljka od terakote sa visokim reljefom gavrana u središtu. Riječ je o grobnom prilogu, a gavran upravo i simbolizira smrt te mrak.

¹⁴⁶ Jovanović, 2015., 28.

¹⁴⁷ <https://bestiary.ca/beasts/beastsource251.htm>, pristupljeno 5.9.2023.

Slika 52. Gavran na vazi, 1. st. n. e., freska, Pompeji

*Slika 53. Svjetiljka, 1. st. n. e., terakota, Rimsko Carstvo,
privatna kolekcija, Berlin*

10.3. PRIKAZI GAVRANA NA ISTOČNOJ OBALI JADRANA

Na sarkofagu iz Salone (slika 54.), ne može se sa sigurnošću reći da je riječ o gavranu. Na poklopcu sarkofaga nalazili su se portreti, gdje jedna od djevojčica drži u ruci gavrana ili neku sličnu pticu sa zakrivljenim kljunom, očito kućnog ljubimca, što nije bilo pak uobičajeno za gavrana.¹⁴⁸ S obzirom da je gavran simbol smrti, moguće je da je upravo on prikazan na samom poklopcu sarkofaga.

Slika 54. Sarkofag Sofronije i Petronije s portretima u akroterijima, 4. st., vapnenac, Manastirine, Solin

Nadalje, prikaz gavrana moguće je vidjeti i na gemi (slika 55.). Na gemi je prikazan gavran u profilu gdje stoji na grani lovora. Izvedba gavrana je vrlo precizna, a što se tiče simbolike, gavran i lovorova grana aludiraju na povezanost s bogom sunca i svjetlosti Apolonom, kao svetom pticom i Apolonovim glasnikom. Riječ je o minijaturnoj dimenziji gema, s obzirom da u našim krajevima nisu ni otkrivene velike gema koje su veličale povijesne događaje. Gema su uglavnom bile namijenjene pojedincu koji pečatno prstenje odabire u skladu sa svojim sklonostima.¹⁴⁹

Slika 55. Gavran stoji na grani lovora, 1. st. po. Kr., kalcedon-ahat, duž. 12.4 mm, šir. 7.2 mm, vis. 2.3 mm, Tilurium (Gardun), AM Split

¹⁴⁸ Cambi, 2020., 195.-196.

¹⁴⁹ Cambi 2002., 200.-201.

11. SOVA U UMJETNOSTI I KULTURI ANTIKE

11.1. PRIKAZI SOVE U GRČKOJ UMJETNOSTI I KULTURI

Sova je prema Grcima, bila posvećena Ateni, kćeri najvišeg boga Zeusa, božici mudrosti, pobjede, zanata i umjetnosti. Kao njezin atribut, sova postaje simbolom istoimenog grada, a potom i cijele Grčke. Zbog osobina koje krasi Atenu, tako je i sova postala simbolom znanja i mudrosti, škola, fakulteta, akademija. No, na pitanje zašto je sova posvećena Ateni nema utvrđenog odgovora, jedino objašnjenje je njezina sposobnost da vidi u mraku. Sova je kao noćna ptica povezana s mjesecom, krije se u tami i bježi od svjetla te u kasnijim razdobljima poprima negativne konotacije, poput samoće, zla i tame.¹⁵⁰

Ugledati sovu za Grke je bio dobar znak, kao što Aristophanes jasno kaže u svom djelu *The Wasps*: *Ipak, potjerali smo njihove redove pred nas, prije pada večeri. Dok smo se približavali, sova je letjela iznad nas i bogovi su bili na našoj strani.*¹⁵¹

Grčki general Agatokles pustio je nekoliko sova prije pobjede Grka nad Kartadžanima 310. pr. Kr., a kada su ptice doletjele među trupe i spustile se na njihove štitove, znatno su podigle moral vojske. Izraz *Ide sova* bila je grčka izreka koja je značila da se očekuje pobjeda.¹⁵²

Stoga su Atenjani sove kao dokaz odanosti svojoj zaštitnici reproducirali na vazama, nagradnim amforama za Panatenejske igre, ali i na novcu, kao što je na ovom srebrenom novcu (slika 56.), gdje je na aversu prikaz glave božice Atene s korintskom kacigom, dok je na reversu sova unutar četverokuta sa grančicom masline.¹⁵³

Slika 56. Novčić sa prikazom sove, 499.- 449. pr.Kr., srebro, Atena

¹⁵⁰ Bunčić, 2013., 38.

¹⁵¹ Tate, 2007., 46

¹⁵² Tate, 2007., 46

¹⁵³ Jovanović 2015., 79.

Slika 57. Atena i sova, 5. st. p. n. e., atenski crvenofiguralni lekythos,

Metropolitan Museum of Art, New York

Slika 58. Detalj prikaza Atene i sove, 5. st. p. n. e., atenski crvenofiguralni lekythos,

Metropolitan Museum of Art, New York

11.2. PRIKAZI SOVE U RIMSKOJ UMJETNOSTI I KULTURI

Rimljani su kao i mnogi drugi narodi tijekom stoljeća vjerovali kako su sove glasnici smrti te su ih se jako bojali.¹⁵⁴ Tako pjesnik Ovidije donosi kako je, „Kukavna sova, predznak užasan za smrtnike, a Plinije ju je opisao kao „Ptica smrti i potpuna odvratna.“¹⁵⁵ Smatralo se kako su tri cara, August, Valentinijan i Komod Antonije umrli nakon što je sova sjela na krov njihovih vila, zbog čega je svaka uhvaćena sova bila spaljena, a njen pepeo bačen u Tiber.¹⁵⁶

Rimljani su također smatrali kako je sova saveznica Hekate, božice podzemlja i magije, zbog čega su kasnije mnogi vjerovali kako su sove poznanice vještica, koje ih nose na tihim krilima za vrijeme njihovih zlih pohoda.¹⁵⁷

Slika 59. Sova, 2. st., mozaik, rimski domus, Rim

Detalj mozaika s prikazom sove (slika 59.) iz rimske kuće, nedavno pronađene u blizini bazilike Sv. Ivana Lateranskog u Rimu.¹⁵⁸ Na slici je pak unutar dvaju kvadrata prikazana sova na grani u crno bijelom podnom mozaiku. Također, valja spomenuti i prikaz sove na zabatu Rimskih terma u Britaniji. S obzirom da je Minerva bila rimska božica mudrosti i liječenja, Rimljani su vjerovali da se ona može pronaći unutar vrućeg izvora u termama te da je upravo ona vodi dala toplinu i iscjeliteljske moći. Zato su Rimljani hram za Minervu sagradili pored izvora i unutra postavili njezin zlatni kip, a posjećujući izvor Rimljani bi često od Minerve tražili pomoć za ozdravljenje ili sreću.¹⁵⁹ Sova je pak bila Minervina sveta ptica te se zato i

¹⁵⁴ Tate, 2007., 45.

¹⁵⁵ Tate, 2007., 45.

¹⁵⁶ Tate, 2007., 45.

¹⁵⁷ Tate, 2007., 46.

¹⁵⁸ <https://www.archaeology.wiki/blog/2018/03/09/ancient-domus-found-during-subway-line-works-in-rome/>, pristupljeno 3.6.2023.

¹⁵⁹ https://minervasowls.org/wp-content/uploads/2018/04/Owls-of-Bath_Education-Document.pdf, pristupljeno 3.6.2023.

prikazuje često pored nje na zabatu simbolizirajući mudrost. U rimskoj mitologiji postoji i priča prema kojoj je Minerva zbog incesta, pretvorila Niktimenu, kćer Nikteja ili Epopeja, kralja Lezba, u sovu, učinivši je tako svojim simbolom (slika 60. i 61.)¹⁶⁰

*Slika 60. Zabat hrama, prvih nekoliko desetljeća
rimske Britanije, Bath*

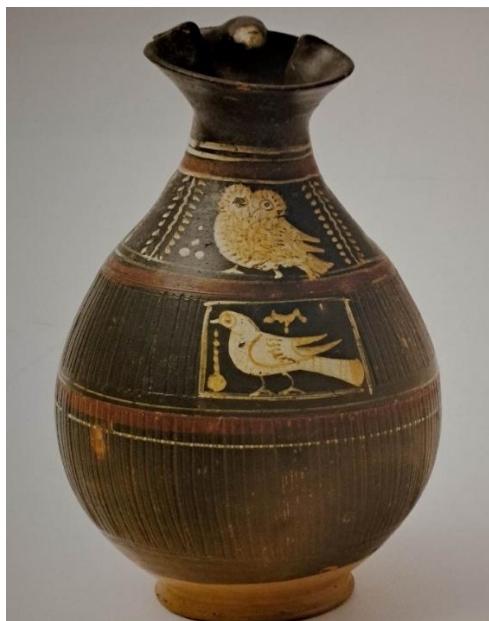

*Slika 61. Detalj sa zabata hrama,
prvih nekoliko desetljeća
rimske Britanije, Bath*

¹⁶⁰ ¹⁶⁰ Jovanović 2015., 28.

11.3. PRIKAZI SOVE NA ISTOČNOJ OBALI JADRANA

Što se tiče prikaza i simbolike sove na istočnoj obali Jadrana, ona prati grčku i rimsku umjetnost. Na prikazu je moguće vidjeti vrč za vino tj. enohoju (slika 62.) nepoznatog nalazišta iz Arheološkog muzeja u Splitu. Enohoja je širokog trolisnog izljeva, sa bijelim i crvenim linijama te prikazom sove koja je omeđena palminim granama dok je u bijeloj metopi prikaz goluba.¹⁶¹ Dakle, riječ je o dvjema pticama, jedna simbolizira mir i ljubav, a druga mudrost i znanje, odnosno prikazuju dvije božice Artemidu i Atenu. Navedeno odmah asocira na natjecanje dviju božica sa Herom u ljepoti, pri čemu je Paris odabrao Afroditu čime je i započeo Trojanski rat.

Slika 62. Enohoja sa prikazom sove, 3. st. pr. Kr., Gnathia keramika, vis. 23,3 cm, pr. trbuha 18 cm, pr. dna 6,9 cm, nepoznato nalazište, AM Split

Istaknut ću i jedan prikaz sove sa Farosa, obzirom da je ondje dolaskom Grka započela cvjetati keramička proizvodnja. Riječ je o manjem skifosu (slika 63.), sjajne crne glazure na kojem je s obje strane nacrtan lik sove bijelom bojom.¹⁶² Između sova su također bijelom bojom izvedeni vegetabilni motivi grančica vjerojatno maslinovih.¹⁶³ Svi skifosi odlikuju poluloptastim tijelom sužavajući se naglo prema dnu na širokoj prstenastoj nožici. Takve posude služile su za piće, što dakako govori i o pogrebnim ritualima u kojemu su hrana i piće

¹⁶¹ Jovanović 2015., 54.

¹⁶² Katić 1999., 53.

¹⁶³ Jeličić Radonić; Katić 2015., 80.

imali određenu ulogu.¹⁶⁴ Takvi grobni prilozi pomagali su da se mrtvi u zagrobnom životu osjećaju kao kod kuće te da žive u izobilju ili su se pak ostavljali kao zavjetni darovi za traženje milosti od bogova u okviru obreda i kulta. Što može upućivati na božicu Atenu, s obzirom na to da sova simbolizira upravo nju.

Slika 63. Crteži skifosa sa prikazom sove, sredina 4. st. pr. Kr., Faros

¹⁶⁴ Migotti 1986., 22.

*Slika 64. Reljef s prikazom rimskih božanstava, sredina 2. st. po. Kr.,
vapnenac, duž. 133 cm, šir. 76 cm, deblj. 36 cm, AM Split*

Nadalje, na ulomku reljefa u Splitu, hijerarhijski su prikazana rimska božanstva (slika 64.). Promatrajući spomenik s lijeva na desno, reljef započinje nagim Herkulom koji preko ramena ima prebačenu kožu nemejskog lava, zatim slijedi Minerva u ratničkoj opremi sa sovom uz desnu nogu, Jupiter koji je zaogrnut plaštem sa žezlom u ruci i orlom uz desnu nogu, Junona prikazana u tunici s paterom u ruci iz koje izlijeva žrtvu na žrtvenik, Hermes sa plaštem i putničkom kapom na glavi, Mars u oklopu s kopljem i štitom u rukama dok mu se uz desnu nogu nalazi vojnički trofej te Kibela s istaknutom krunom u obliku gradskih zidina na glavi. Može se zaključiti kako svaki od božanstava uza sebe ima istaknute svoje atribute, pa tako i Minerva svoju mudrost tj. sovu.¹⁶⁵

¹⁶⁵ Jovanović 2015., 60.

12. ORAO U UMJETNOSTI I KULTURI ANTIKE

12.1. PRIKAZI ORLA U GRČKOJ UMJETNOSTI I KULTURI

Prikaz orla u umjetnosti prisutan je već tisućama godina. Mnoge od ranih civilizacija štovale su božanstva koja su poprimila oblik orla, a dokazi za to sežu u treće tisućljeće prije nove ere. Naime, Sumerian bog plodnosti, oluje i rata poznat kao Ningirsu bio je povezan s orlom.¹⁶⁶

Orlovi se također pojavljuju i u grčkoj mitologiji. U priči o Periphasu, pobožnom čovjeku, koji je bio toliko pobožan da su ljudi čak podizali hramove u njegovu čast, što je toliko razbjesnilo Zeusa koji je poslao gromove na te iste hramove, od kojih su nakon toga ostale samo ruševine. Nakon toga Periphas je zatekao svoju ženu kako vodi ljubav sa Zeusom, koji ga je tada pretvorio u orla. Periphasova žena bila je toliko uznemirena da je molila Zeusa da i nju preobrazi u pticu kako se ne bi razdvojila od svog muža. Ganut njenim molbama, Zeus ju je pretvorio u lešinara. Budući da je Periphas bio pobožan čovjek, odredio je da kralj ptica bude upravo orao te mu je na taj način dopustio da priđe svom prijestolju u bilo kojem trenutku. S vremenom je upravo orao postao simbol Zeusa.¹⁶⁷

Poznati grčki mit govori kako je Zeus koristio orla kao dio posebno okrutne kazne za Titana Prometeja. Prometej nije iskazivao preveliko poštovanje prema bogovima, zapravo otvoreno je ismijavao Zeusa. Unatoč Zeusovim upozorenjima, Prometej je ukrao vatru s Olimpa i donio je ljudima u šupljem štapu od komorača. Razbješnjen, Zeus ga je dao odvesti na brdo Kavkaz, gdje je lancima bio vezan za kamen kako bi mu Ethon orao mogao ključati jetru. Kako je bio besmrtn, svakog dana jetra bi ponovno izrastala nakon čega bi se orao iznova gostio, sve dok ga Heraklo nije oslobodio usmrтивši orla strijelom.¹⁶⁸

Nadalje, na lakonskoj plitici (slika 65.) iz rane Sparte prikazan je orao, Zeusova ptica. Zato se i lik koji sjedi i prema kojem orao leti općenito smatra Zeusom na prijestolju. No, lik bi se mogao smatrati i Prometejem s obzirom na to da nema ruku, odnosno postoji mogućnost da su svezane. Iako postoji nesigurnost u pogledu teme, ona dakako ne umanjuje vrijednost same slike.¹⁶⁹ S druge strane, na grčkoj crveno figuralnoj vazi (slika 66.) prikazan je Zeus sa izrazito obraslom kosom gdje licem dominiraju brada i brkovi u uspravnom položaju. Od karakterističnih atributa, osim neizostavnog vladarskog žezla u ruci, u blizini se nalazi i orao.

¹⁶⁶ Tate, 2007., 106.-107.

¹⁶⁷ Tate, 2007., 107.-108.,

¹⁶⁸ Tate, 2007., 109.-110.

¹⁶⁹ Pinsent, 1985, 39.

Orao je dakako bio ptičji kralj, s obzirom na njegovu letačku umijeće i dugovječnost. Zbog toga i orao stoji uz kraljeve, careve, ratnike i bogove, koji su si pak mogli dopustiti da se poistovjete s kraljem ptica.¹⁷⁰

Slika 65. Zeus i orao, oko 560. pr. Kr., krater, Muzej Louvre, Pariz

*Slika 66. Prikaz Zeusa i orla na grčkoj vazi, 5. st. pr. Kr.,
crveno-figuralna amfora, Muzej Louvre, Pariz*

Česti prikazi Zeusa sa orlom nalaze se i na kovanicama (slika 67.). Na novčiću iz Pele u Tesaliji, iskovanom poslije Aleksandrove smrti, Aleksandar je prikazan kao Heraklo na licu novčića, a na naličju Zeus u sjedećem položaju sa orlom i gromom, što aludira na Aleksandrovu nepobjedivost.¹⁷¹ U 4. stoljeću prije n.e. umjetnost gaji sklonost prema predmetima koji pripadaju ženskoj toaleti, kao što je predmet koji se nalazi na slici, a riječ je o sklopivom zrcalu ukrašenom izvana reljefom. Na ovom prikazu (slika 68.) dječak odveden na Olimp dragovoljno

¹⁷⁰ Bunčić, 2013., 38.

¹⁷¹ Frontisi, 2003., 42.

slijedi Zeusova orla.¹⁷² Prikaz proizlazi iz jedne mitske priče prema kojoj se Zeus zaljubio u najljepšeg smrtnika Ganimedea te je poslao orla po njega i doveo ga na Olimp. Upravo zato Ganimed je postao simbol plodnosti homoseksualne ljubavi.¹⁷³

Slika 67. Novčić sa prikazom Zeusa, oko 320. g. pr. Kr., srebro, promjer 2.5 cm, Pele u Tesaliji

Slika 68. Reljef na sklopivom zrcalu, oko 360. pr. n. e., bronca, promjer 15.5 cm, iz okolice Amfise

¹⁷² Hafner, 1969., 198.

¹⁷³ [EAGLE OF ZEUS \(Aetos Dios\) - Giant Eagle of Greek Mythology \(theoi.com\)](https://theoi.com/en/giant-eagle-of-greek-mythology), pristupljeno 3.6.2023.

12.2. PRIKAZI ORLA U RIMSKOJ UMJETNOSTI I KULTURI

U rimskoj mitologiji, orao je na sličan način simbolizirao glavnog od bogova, Jupitera. Ova činjenica pomaže u objašnjenju zašto su u doba carskog Rima, žive ptice koristile u ceremoniji poznatoj kao apoteoza, ritualu osmišljenom da simbolizira božanstvo mrtvog cara.¹⁷⁴ *Za vrijeme obreda na lomači bi se spalila voštana slika cara, a zatvoren u kavez orao bi bio skriven iza vatre. Na kraju, ptica bi bila puštena da nosi carevu dušu bogovima.*¹⁷⁵

Na sačuvanoj freski pronađenoj u vili u Pompejima (slika 69.), prikazan je Herkul koji već kao dijete u dobi od osam mjeseci pokazuje svoju snagu gušeći zmije koje mu je poslala Hera, želeći osvetiti Zeusovu nevjeru. Prisutnost Zeusa na slici vidljiva je u obliku skulpture orla koja se nalazi iza Heraklovih leđa, gdje on nadgleda cijeli događaj. No, imati u kući sliku mitološke tematike predstavljalo je za vlasnika način da pokaže svoju kulturu, a sama je slika trebala inicirati teme razgovora tijekom večere.¹⁷⁶

Slika 69. Mali Herkul guši zmije, oko 75. po. Kr., freska, kuća Vetti, Pompeji

Sljedeći prikaz (slika 70.) zasniva se na prethodnoj mitološkoj zgodi gdje Jupiter prerušen u orla uzdiže Ganimedea na Olimp. No, ovdje orao raširenih krila uzdiže u nebo Germanika, nećaka cara Tiberija, nesuđenog nasljednika koji se proslavio uspješnim vojnim pohodima. Apoteza, odnosno uzdizanje Germanika kao smrtnika među bogove, je prikazana na troslojnoj kameji, načinjenoj od sardoniksa u smeđoj, bijeloj i smeđe crvenoj boji. Umjetnost

¹⁷⁴ Tate, 2007., 24

¹⁷⁵ Tate, 2007., 24

¹⁷⁶ Frontisi, 2003., 54.

kamenorezbarstva se posebno razvijala početkom carske vladavine, a svrha joj je bila najaviti legitimitet carske moći.¹⁷⁷

*Slika 70. Germanikova apoteoza, 14.- 37. po. Kr., kameja,
13 x 18 cm, Rim*

¹⁷⁷ Frontisi, 2003., 58.

12.3. PRIKAZI ORLA NA ISTOČNOJ OBALI JADRANA

Prikazi orla bili su vrlo česti, čak i najučestaliji s obzirom na ostale ptice na istočnoj obali Jadrana pa ih možemo pronaći kroz brojne primjere arheološke baštine. Započevši s prvim prikazom fragmenta (slika 71.), koji je pronađen u vodi rječice Norin u neposrednoj blizini foruma u Naroni, važnoj rimskoj koloniji u Dalmaciji. Oštećeni fragment prikazuje pramac ratnog broda, gdje se vidi bista žene i orla koji u svojim kandžama nosi vijenac.¹⁷⁸ Orao je sačuvan na obje strane, dok je žena samo na lijevoj. No, zasigurno je repertoar na obje strane bio isti. Što se tiče prikaza žene, ona nosi tuniku pa se ne zna u potpunosti je li riječ o božanstvu, primjerice božici Viktoriji ili kakvom drugom mitološkom biću.

Slika 71. Fragment tropeja, antika, mramor, Arheološki muzej Naroni

Da bi se utvrdio izgled i namjena spomenika, treba tražiti paralele, najbliža je Oktavijanov tropej (slika 72.) podignut u čast pobjede kod Akcija. Izgled tropeja može se vidjeti na Oktavijanovu novcu i još nekoliko spomenika jer se sam spomenik nije očuvao. Akcijski tropej sastojao se od prove ratnog broda i kobilice uz koju se vidi sidro. Na samom brodu je bio tropej, uobičajene forme, što znači potkresano deblo odjeveno u rimski oklop s kacigom koju krasi kresta. Jedan prizor toga tropeja nudi Oktavijanov srebrnjak nađenog kod Burnuma, tabora rimske XI. Legije. Na aversu se pokazuje portret mladog Oktavijana, dok se na reversu nalazi Akcijski tropej. Stoga je na nedostajućem dijelu naronitanskog spomenika nedvojbeno bio tropej sličnog oblika kao i onaj na Akcijskom tropeju. Kopija Oktavijanova tropeja u Naroni obilježavala je pobjedu i podudarala se s osnutkom kolonije u Augustovo doba.¹⁷⁹

¹⁷⁸ Cambi, 2020., 159.

¹⁷⁹ Cambi 2010., 142.-145.

Slika 72. Oktavijanov srebrnjak, između 29. i 27. g. pr. Kr., Burnum

Što se tiče sitne brončane plastike bilo je omiljeno predstavljanje različitih životinja pa tako i ptica. Domaće radionice izrađivale su ogromne količine aplika, koje su služile za apliciranje na kolima, namještaju, posuđu, kozmetičkim priborima itd.¹⁸⁰ Figurica prikazuje orla sa skupljenim krilima. Predstavljen je u horizontalnom položaju te je jednom stranom bio pričvršćen za zid.¹⁸¹

Slika 73. Figurica orla, antika, bronca, vis. 3.5 cm, duž. 5.8 cm, nepoznato nalazište, AM Split

I na dijelovima arhitekture hrama zapadno od Peristila Dioklecijanove palače (slika 74. i 75.), bio je niz skulpturalnih detalja. Iznad vrata se pak nalazi ispupčena greda koja osim dekorativne nema drugu funkciju. Greda je ukrašena biljnim motivima, a njezine kutne konzole nose reljefe dviju Nika, maskerone, čitave figure giganta sa zmijskim nogama te orla koji u pandžama nosi munju simbolizirajući Jupitera, vrhovno božanstvo.¹⁸² Također, valja prikazati i ulomke ograde foruma u Puli sa prikazima orlova (slika 76.), koji u kljunu nose girlande dok je u središtu bio prikazan Jupiter Amon s ovnovskim rogovima. Takvi prikazi slijede rimsku ikonografiju javnih spomenika kojima je svrha propagandno veličanje rimske države i cara.¹⁸³

¹⁸⁰ Jeličić; Mano-Zisi; Popović; Veličković, 1969., 35.

¹⁸¹ Jeličić; Mano-Zisi; Popović; Veličković, 1969., 114.

¹⁸² Marin, 2002., 142.

¹⁸³ Cambi, 2020., 151.-152.

*Slika 74. Konzole nad vratima hrama,
kraj 3.- početak 4. st., mramor,
Dioklecijanova palača u Splitu*

*Slika 75. Detalj orla,
kraj 3.- početak 4. st., mramor,
Dioklecijanova palača u Splitu*

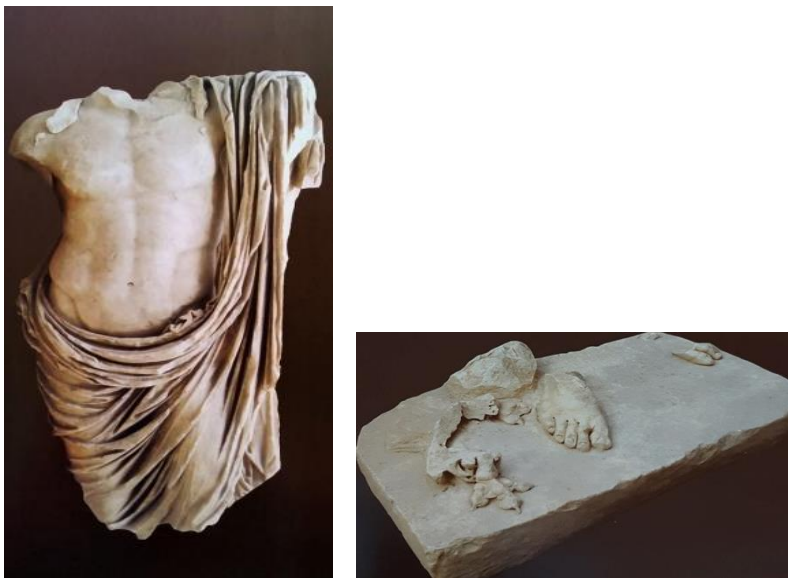
*Slika 76. Ulomci ograde foruma, Augustovo doba, mramor,
Arheološki muzej Istre, Pula*

Fragmente prikaza orla moguće je vidjeti kod carske figure pronađene u naronitanskom Augusteumu (slika 77). Riječ je o muškom torzu uz koji je u neposrednoj blizini pronađena i pripadajuća baza sa fragmentima stopala, orlovih kandži i krila.¹⁸⁴ Carski kip je prikazan u poznatome ikonografskom tipu, prebačenim plaštem preko bokova i lijevog ramena, tzv. Jupiter – Kostum tip. Bogati i duboki nabori odjeće su gusto izlijebljeni i mjestimično se preklapaju te stvaraju snažan efekt svjetla i sjene. Na glavi je bio vijenac što potvrđuju ostaci vrpce koja pada sa svake strane ključnih kostiju.¹⁸⁵ Obzirom da se Klaudije volio portretirati kao Jupiter i to s

¹⁸⁴ Petković, 2014., 15.

¹⁸⁵ Marin 2004., 34.

krunom, kako u sjedećem tako i u stojećem stavu, kip se pripisuje njemu.¹⁸⁶ Orao je pak kao kralj ptica bio Jupiterov simbol te je stajao uz brojne careve pa tako i uz cara Klaudija. Sličan prikaz orla pronalazimo na već spomenutom ulomku reljefa u Splitu sa hijerarhijski prikazanim rimskim božanstvima (slika 78.) gdje je Jupiter zaogrnut plaštem sa žezlom u ruci i orlom uz desnu nogu.¹⁸⁷

Slika 77. Klaudijev kip bez glave i baza, 40. – 50. g. 1. st., mramor, vis. 139 cm,

Arheološki muzej Narona

Slika 78. Reljef s prikazom rimskih božanstava, sredina 2. st. po. Kr.,

vapnenac, duž. 133 cm, šir. 76 cm, deblj. 36 cm, AM Split

¹⁸⁶ Kolega; Claridge; Roda, 2005., 207.

¹⁸⁷ Jovanović 2015., 60.

13. ZAKLJUČAK

Ljudi su ovisili o životinjama kako u antičkom svijetu, tako i danas. One su bile od iznimne važnosti za prehranu, lov, religijske svrhe, ali i zabavu. U antici su bile pak posebno cijenjene s obzirom na to da ih se veličalo i izjednačavalo s božanstvima.

Što se pak tiče navedenih ptica, prikazivanje pijetla u antici bilo je vezano za budući život, svitanje i buđenje zbog čega je pijetao često prikazivan sa božanstvima podzemnog svijeta, Hadom, Perzefonom i Hermesom. Vrlo omiljene su bile i borbe pijetlova, s obzirom na to da su Rimljani gledali borbe kokoši i pijetlova u kavezima kladeći se na njih. Patke su se pak poklanjale djeci kao kućni ljubimci, zbog čega veliki broj skulptura upravo prikazuje djecu s njima. Riječ je o tome da su u to vrijeme roditelji darivanjem ljubimca djecu htjeli naučiti odgovornosti, što dakako nije bila najbolja opcija s obzirom na to da životinje nisu igračke već obveza o kojoj se treba brinuti. No, patke i guske, kao i pijetlovi su bile domaće životinje, pa su se već u Egiptu povezivale s bogom zemlje, a poslije u antici pripisuju se Afroditi, Erosu, i Prijapu kao simbol seksualnosti

Za labuda se pak vezuje jedan od najpoznatijih antičkih mitova prema kojem se Zeus zaljubio u Ledu, ženu spartanskog kralja koju je zaveo pretvorivši se u labuda. Upravo zato je ovaj prikaz bio najučestaliji na vazama, freskama, mozaicima ili skulpturama simbolizirajući ljubav poput golubice. Golubica je također bila simbol mira i ljubavi te se povezivala sa božicom Afroditom, ali i rimskom božicom mira, Pax. No, učestali prikazi golubice su proizlazili i iz velike ljubavi ljudi prema njima gdje su im se gradili tornjevi i golubinjac.

Što se tiče ždralova, antički su pisci preuzimali brojne priče o neprijateljstvu između ždralova i Pigmejaca, naroda koji je živio na obalama Nila i koji se svakog proljeća morao boriti sa ždralovima koji su napadali njihove usjeve. U egipatskoj umjetnosti ždral je bio sunčeva ptica pa se tako kod Rimljana i Grka smatrao pticom Apolona.

Orao je dakako bio ptičji kralj, s obzirom na njegovu letačko umijeće i dugovječnost. Zbog toga i orao stoji uz careve, ratnike i bogove te uz samog Zeusa. Paun je pak bio sveta ptica Here, Zeusove žene, ali i rimske Junone te je postao simbol svih rimskih carica. Iako je zbog svoje ljepote i šepurenja u narodu bio simbol oholosti, paun se javlja i kao simbol besmrtnosti zbog njegovog mesa koje nikad ne trune, što će se poslije preuzeti i u kršćanstvu.

Gavran je u prošlosti bio povezivan sa sakupljanjem otpadaka na ratištima pa je zato poprimio negativnu konotaciju. Postoje i različite legende koje se vezuju uz Apolona i nevjeru njegove ljubavnice zbog čega je gavran kažnjen promjenom perja iz bijelog u crno jer ih nije prekinuo u preljubu već ih samo razotkrio. No, i sova je imala negativno značenje kod Rimljana

gdje se smatrala saveznicom Hekate, božice podzemlja i magije. Kod Grka je pak bila posvećena kćeri boga Zeusa, božici mudrosti Ateni zbog osobina koje krasi Atenu i sova je postala simbolom mudrosti i znanja, a Atenjani su sove reproducirali na brojnim vazama, amforama te novcu.

Obzirom na sve navedeno, može se zaključiti kako su ptice bile učestale u antičkoj umjetnosti, o čemu svjedoče i sami prikazi. No, osim učestalosti u umjetnosti, one su bile i dio svakodnevnice ljudi, posebice kada je riječ o domaćim pticama, a i kućnim ljubimcima, pijetlu, patki, guski ili golubici. Ptice su doista realistično i detaljno prikazane na arheološkoj baštini (novcu, gemi, mozaiku, freski, skulpturi, nadgrobnom spomeniku, nakitu) te je moguće definirati vrstu. No, naravno da uvijek postoje zabune oko sličnih vrsta primjerice vrane ili gavrana te guske ili patke, zbog čega pojavljivanje pak ovisi o samom autoru, ali i priči. Njihova simbolika je uvelike bila povezana sa božanstvima, a povezanost se tumači raznim mitološkim pričama o kojima nam svjedoče i brojna umjetnička djela. Simboličko značenje prostire se od mira i ljubavi do smrti i zla, kod nekih ptica je razvidan kontinuitet već od davnina, dok je kod nekih pak promjenjiv.

14. BIBLIOGRAFIJA

1. Abramić, M. (1959.), *Pigmejci i ždralovi*, *Zbornik za umetnostno zgodovino V/VI*, Ljubljana
2. Barnett, M. (2000.), *Bogovi i mitovi staroga svijeta: arheologija i mitologija Egipta, Grčke i Rima*, Rijeka: Dušević & Kršovnik
3. Begović Dvoržak, V. (1994.), *Rezidencijalni kompleks u uvali Verige na Brijunima*, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, Vol. 26-27 No. 1
4. Bubić, V. (2011.) *Kasnoantičke svjetiljke s ranokršćanskim prikazima iz Arheološkog muzeja u Splitu*, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku*, Vol. 104 No. 1
5. Bunčić, M. (2013.), *Let u prošlost: ptice u arheološkoj baštini*, katalog izložbe, Zagreb
6. Buzov, M. (2014.), *Antički i ranokršćanski mozaici s natpisom u Hrvatskoj - Arheološke rasprave*, vlastita naknada, Zagreb
7. Bailleul – Lesuer, R. (2013.), *Between Heaven and Earth: Birds in Ancient Egypt*, The University of Chicago
8. Cambi, N. (2002.), *Antika*, Naklada Ljevak, Zagreb
9. Cambi, N. (2002.), *Kiparstvo rimske Dalmacije*, Split: Književni krug Split
10. Cambi, N. (2010.), *Rimski vojni tropeji u Dalmaciji*, *Adrias*, No. 17
11. Cambi, N. (2010.), *Sarkofazi lokalne produkcije u rimskoj Dalmaciji od II. do IV. stoljeća*, Književni krug Split, Split
12. Cambi, N. (2020.), *Umjetnost antike u hrvatskim krajevima*, Književni krug Split, Split – Institut za povijest umjetnosti, Zagreb
13. Cambi, N.; Visković, N. (1998.), *Kulturna animalistika*, *Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 29. rujna 1997. godine u Splitu*, Split: Književni krug
14. Chamoux, F. (1967.), *Grčka civilizacija u arhaisko i klasično doba*, Beograd, Jugoslavija
15. Durando, F. (1999.), *Drevna Grčka*, Zagreb: Mozaik knjiga
16. Džoja, A. (2017.), *Ara Pacis Augustae*, referat za terensku nastavu, Zagreb, Filozofski fakultet: odsjek za klasičnu filologiju
17. Fra Marić, M. (2008.), *Arheološka zbirka Franjevačkog samostana u Sinju*, Franjevački samostan Čudotvorne Gospe Sinjske, Sinj
18. Frontisi, C. (2003.), *Povijest umjetnosti – Larousse*, Zagreb: Veble commerce
19. Gabričević, D. (1968.), *Antički spomenici otoka Visa*, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Vol. 17 No. 1

20. Hafner, G. (1969.), *Kreta i Helada*, Rijeka: Otokar Keršovani
21. Holzapfel, O. (2008.), *Leksikon europske mitologije*, Zagreb
22. Ivčević, S. (2003.), Antički koštani predmeti iz Narone, *Arheološka istraživanja u Naroni i Dolini Neretve*, Zagreb
23. Ivčević, S., Piteša, A. (2016.), *Katalog stalnog postava*, Vid: Arheološki muzej Narona
24. Jovanović, J. (2015.), *Monumenta & animalia*, Split: Arheološki muzej
25. Jeličić Radonić, J. (2019.), Namjesnikova palača u Saloni, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Vol. 44, No. 1
26. Jeličić Radonić, J.; Katić, M. (2015.), *Faros – osnivanje antičkog grada*, Književni krug Split, Split
27. Jeličić, B.; Mano-Zisi, Đ.; Popović, Lj. B.; Veličković, M. (1969.), *Antička bronza u Jugoslaviji*, Narodni muzej
28. Katić, M. (1999.), Uvod u proučavanje keramičkih radionica Farosa, *Opuscula archaeologica*, Vol. 23. -24., No. 1
29. Kolega, M., Claridge, A., Roda, I. (2005.), Kipovi iz Augsteuma Narone opis- tehnika- ikonografija, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, Vol. 97, No. 1, Split: Arheološki muzej
30. Kitchell, K. (2011.), Penelope's Geese - Pets of the Ancient Greeks, *Expedition*, Vol. 53, No. 3
31. Marin, E. (2002.), *Longae Saloniae*, Split: Arheološki muzej
32. Marin, E. (2004.), *Augusteum Narone – splitska siesta naronskih careva*, Split: Arheološki muzej
33. Matulić, B. (2011.), Podni mozaici iz termi u blizini salonitanske luke, *Opuscula archaeologica*, Vol. 35 No. 1
34. Medar, J. (1996.), O ikonografiji solinskih mozaika, *Peristil*, Vol. 39, No. 1,
35. Migotti, B. (1986.), Grčko – helenistička keramika iz Starog Grada na Hvaru, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, Vol. 19, No. 1
36. Miše, M. (2013.), Prilog proučavanju isejske keramike tipa Gnathia, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku*, Vol. 23 – 24, No. 1
37. Novak, I. (2008.), *Bogovi i junaci u grčkoj i rimskoj mitologiji*, Zagreb
38. Ovadiah, A.; Mucznik, S. (2017.), Myth and Reality in the Battle between the Pygmies and the Cranes in the Greek and Roman Worlds, *Gerion*, Vol. 35, No.1
39. Petković, V. (2014.), *Antička Narona*, diplomski rad, Filozofski fakultet u Zagrebu: odsjek za povijest umjetnosti

40. Pinsent, J. (1985.), *Grčka mitologija*, Opatija: Otokar Keršovani
41. Rendić-Miočević, A. (2011./2012.), *Antička ikonografija*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci: odsjek za povijest umjetnosti
42. Smajlagić, R. (2019.), Zoomorfni, teriomorfni i tetramorfni simboli na kovanom novcu, 2. dio, *Numizmatičke Vijesti*, Vol. 60, No. 71
43. Semenzato, C. (1979.), *Svijet umjetnosti*, Ljubljana: Mladinska knjiga
44. Tate, P. (2008.), *Flights of Fancy: Birds in Myth, Legend and Superstition*, London
45. Thompson, N. L. (2007.), *Roman Art: A Resource for Educators*, New York: Metropolitan Museum of Art
46. Torlak, A. (2022.), Kult Merkura u Saloni, *Salona od 119. godine prije Krista do kasne antike*, Književni krug Split
47. Trubelja, M. (2020.), *Biologija i ekologija ptica oko nas – primjenjivost teme kod djece predškolskog uzrasta*, završni rad, Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet
48. Vraneković, N. (2017.), *Uloga životinja u kultovima i ritualima u starom vijeku*, diplomski rad, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu: odjel za povijest
49. Vrdoljak, G. (2019.), *Grčko – helenistički nalazi na splitsko salonitanskom arealu*, završni rad, Sveučilište u Zdaru: odjel za arheologiju
50. Vuković, N. (2018.), *Kućni ljubimci i njihovi prikazi na rimskim mozaicima*, diplomski rad, Zagreb, Filozofski fakultet: odsjek za arheologiju

Popis mrežnih stranica:

1. Povijest.hr, pristupljeno 25.8.2023.
<https://povijest.hr/povijestice/novo-otkrice-u-pompejima-bogato-oslikani-termopolij/>
2. Antić, T.; Stevanović, M., *Ikonografska analiza predstava pauna na rimskom novcu* pristupljeno 17.5.2023.
https://esveske.github.io/pdf/2018/PS77-Zb2018_ahl_TA.MS.pdf
3. Theoi Greek Mythology, pristupljeno 5.9.2023.
<https://www.theoi.com/Ouranios/HoraEirene.html>
4. St. James's Ancient Art, pristupljeno 17.5.2023.
<https://www.ancient-art.co.uk/roman-empire/ancient-roman-nabataean-bird-shaped-jug/>
5. Raven in Mythology, pristupljeno 23.5.2023.
[Raven in Mythology \(ravenfamily.org\)](https://ravenfamily.org/)
6. The Medieval Bestiary, pristupljeno 5.9.2023.
<https://bestiary.ca/beasts/beastsource251.htm>
7. Archaeology, pristupljeno 3.6.2023.
<https://www.archaeology.wiki/blog/2018/03/09/ancient-domus-found-during-subway-line-works-in-rome/>
8. Minerva's Owls of Bath, pristupljeno 3.6.2023.
https://minervasowls.org/wp-content/uploads/2018/04/Owls-of-Bath_Education-Document.pdf
9. Theoi Greek Mythology, pristupljeno 3.6.2023.
[EAGLE OF ZEUS \(Aetos Dios\) - Giant Eagle of Greek Mythology \(theoi.com\)](https://www.theoi.com/AetosDios/EagleOfZeus.html)

15. POPIS IZVORA ILUSTRACIJA

- Slika 1. Bailleul – Lesuer, R. (2013.), *Between Heaven and Earth: Birds in Ancient Egypt*, The University of Chicago, 92.
- Slika 2. Bailleul – Lesuer, R. (2013.), *Between Heaven and Earth: Birds in Ancient Egypt*, The University of Chicago, 93.
- Slika 3. Durando, F. (1999.), *Drevna Grčka*, Zagreb: Mozaik knjiga, 41.
- Slika 4. Durando, F. (1999.), *Drevna Grčka*, Zagreb: Mozaik knjiga, 254.
- Slika 5. Vuković, N. (2018.), *Kućni ljubimci i njihovi prikazi na rimskim mozaicima*, diplomski rad, Zagreb, Filozofski fakultet: odsjek za arheologiju, 22.
- Slika 6. Thompson, N. L. (2007.), *Roman Art: A Resource for Educators*, New York: Metropolitan Museum of Art, 98.
- Slika 7. Jovanović, J. (2015.), *Monumenta & animalia*, Split: Arheološki muzej, 56.
- Slika 8. Ivčević, S., Piteša, A. (2016.), *Katalog stalnog postava*, Vid: Arheološki muzej Narona, 71.
- Slika 9. Jovanović, J. (2015.), *Monumenta & animalia*, Split: Arheološki muzej, 76.
- Slika 10. Cambi, N. (2002.), *Kiparstvo rimske Dalmacije*, Split: Književni krug Split, 153.
- Slika 11. Torlak, A. (2022.), Kult Merkura u Saloni, *Salona od 119. godine prije Krista do kasne antike*, Književni krug Split, 453.
- Slika 12. [Expedition Magazine - Penn Museum](#), pristupljeno 5.5.2023.
- Slika 13. [Expedition Magazine - Penn Museum](#), pristupljeno 5.5.2023.
- Slika 14. Hafner, G. (1969.), *Kreta i Helada*, Rijeka: Otokar Keršovani, 235.
- Slika 15. Vuković, N. (2018.), *Kućni ljubimci i njihovi prikazi na rimskim mozaicima*, diplomski rad, Zagreb, Filozofski fakultet: odsjek za arheologiju, 43.
- Slika 16. <https://povijest.hr/povijestice/novo-otkrice-u-pompejima-bogato-oslikani-termopolij/>, pristupljeno 25.8.2023.
- Slika 17. Vrdoljak, G. (2019.), *Grčko – helenistički nalazi na splitsko salonitanskom arealu*, završni rad, Sveučilište u Zdaru: odjel za arheologiju, 15.
- Slika 18. Marin, E. (2002.), *Longae Salonae*, Split: Arheološki muzej, 191.
- Slika 19. Cambi, N. (2002.), *Antika*, Naklada Ljevak, Zagreb, 183.

- Slika 20. Matulić, B. (2011.), Podni mozaici iz termi u blizini salonitanske luke, *Opvscvla archaeologica*, Vol. 35 No. 1, 185.
- Slika 21. <https://www.theoi.com/Heroine/Leda.html>, pristupljeno 5.5.2023.
- Slika 22. Hafner, G. (1969.), *Kreta i Helada*, Rijeka: Otokar Keršovani, 123.
- Slika 23. Hafner, G. (1969.), *Kreta i Helada*, Rijeka: Otokar Keršovani, 95.
- Slika 24. Thompson, N. L. (2007.), *Roman Art: A Resource for Educators*, New York: Metropolitan Museum of Art, 180.
- Slika 25. Thompson, N. L. (2007.), *Roman Art: A Resource for Educators*, New York: Metropolitan Museum of Art, 126.
- Slika 26. Džoja, A. (2017.), *Ara Pacis Augustae*, referat za terensku nastavu, Zagreb, Filozofski fakultet: odsjek za klasičnu filologiju, 12.
- Slika 27. Džoja, A. (2017.), *Ara Pacis Augustae*, referat za terensku nastavu, Zagreb, Filozofski fakultet: odsjek za klasičnu filologiju, 12.
- Slika 28. Jovanović, J. (2015.), *Monumenta & animalia*, Split: Arheološki muzej, 54.
- Slika 29. Begović Dvoržak, V. (1994.), Rezidencijalni kompleks u uvali Verige na Brijunima, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, Vol. 26-27 No. 1, 28.
- Slika 30. [https://sh.wikipedia.org/wiki/Pigmeji_\(mitologija\)](https://sh.wikipedia.org/wiki/Pigmeji_(mitologija)), pristupljeno 5.5.2023.
- Slika 31. [From Chaos to Order. The Sol Rabin Collection | DailyArt Magazine | Art](#), pristupljeno 3.6.2023.
- Slika 32. Cambi, N. (2002.), *Antika*, Zagreb: Naklada Ijevak, 201.
- Slika 33. [K-12 Professional Development Workshop | Greek Geometric Art | Gibbes Museum Classes & Workshops](#), pristupljeno 17.5.2023.
- Slika 34. <https://www.ancient-art.co.uk/roman-empire/roman-oil-lamp-with-peacock-and-pomegranates/>, pristupljeno 17.5.2023.
- Slika 35. Barnett, M. (2000.), *Bogovi i mitovi staroga svijeta: arheologija i mitologija Egipta, Grčke i Rima*, Rijeka: Dušević & Kršovnik, 230.
- Slika 36. Smajlagić, R. (2019.), Zoomorfni, teriomorfni i tetramorfni simboli na kovanom novcu, 2. dio, *Numizmatičke Vijesti*, Vol. 60, No. 71, 80

- Slika 37. Smajlagić, R. (2019.), Zoomorfni, teriomorfni i tetramorfni simboli na kovanom novcu, 2. dio, *Numizmatičke Vijesti*, Vol. 60, No. 71, 81.
- Slika 38. Cambi, N. (2020.), *Umjetnost antike u hrvatskim krajevima*, Književni krug Split; Insitut za povijest umjetnosti, 453.
- Slika 39. Cambi, N. (2002.), *Antika*, Naklada Ljevak, Zagreb, 184.
- Slika 40. Cambi, N. (2002.), *Kiparstvo rimske Dalmacije*, Split: Književni krug Split, 194.
- Slika 41. Buzov, M. (2014.), *Antički i ranokršćanski mozaici s natpisom u Hrvatskoj - Arheološke rasprave*, vlastita naknada, Zagreb, 29.
- Slika 42. [Category: THE DOVE \(maybellbaret.com\)](https://www.maybellbaret.com/category/the-dove), pristupljeno 17.5.2023.
- Slika 43. [Category: THE DOVE \(maybellbaret.com\)](https://www.maybellbaret.com/category/the-dove), pristupljeno 17.5.2023.
- Slika 44. Hafner, G. (1969.), *Kreta i Helada*, Rijeka: Otokar Keršovani, 237.
- Slika 45. <https://www.ancient-art.co.uk/roman-empire/ancient-roman-nabataean-bird-shaped-jug/>, pristupljeno 17.5.2023.
- Slika 46. Gabričević, D. (1968.), Antički spomenici otoka Visa, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Vol. 17 No. 1, 49.
- Slika 47. Bunčić, M. (2013.), *Let u prošlost: ptice u arheološkoj baštini*, katalog izložbe, Zagreb, 42.
- Slika 48. Bunčić, M. (2013.), *Let u prošlost: ptice u arheološkoj baštini*, katalog izložbe, Zagreb, 42.
- Slika 49. Marin, E. (2002.), *Longae Salonae II*, Split: Arheološki muzej, 147.
- Slika 50. https://www.researchgate.net/figure/a-Apollo-offering-a-libation-to-the-raven-kylix-from-Delphi-Museum-b-Apollo-as-a_fig8_315706145, pristupljeno 23.5.2023.
- Slika 51. https://www.researchgate.net/figure/a-Apollo-offering-a-libation-to-the-raven-kylix-from-Delphi-Museum-b-Apollo-as-a_fig8_315706145, pristupljeno 23.5.2023.
- Slika 52. <https://viatemporis.net/ROMAN-FRESCO-RAVEN-ON-BORD-OF-VASE-OF-POMPEI>, pristupljeno 23.5.2023.
- Slika 53. <https://www.trocadero.com/stores/Senatus/items/1337582/Rare-Roman-pottery-olilamp-Raven-1st-century-AD>, pristupljeno 23.5.2023.

Slika 54. Cambi, N. (2020.), *Umjetnost antike u hrvatskim krajevima*, Književni krug Split, Split – Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 396.

Slika 55. Jovanović, J. (2015.), *Monumenta & animalia*, Split: Arheološki muzej, 76.

Slika 56. Jovanović, J. (2015.), *Monumenta & animalia*, Split: Arheološki muzej, 79.

Slika 57. <https://www.theoi.com/Olympios/AthenaFavour.html>, pristupljeno 23.5.2023.

Slika 58. <https://www.theoi.com/Olympios/AthenaFavour.html>, pristupljeno 23.5.2023.

Slika 59. [Ancient domus found during subway line works in Rome \(archaeology.wiki\)](https://www.archaeology.com/stories/stories0219/ancient-domus-found-during-subway-line-works-in-rome), pristupljeno 23.5.2023.

Slika 60. https://minervasowls.org/wp-content/uploads/2018/04/Owls-of-Bath_Education-Document.pdf, pristupljeno 23.5.2023.

Slika 61. https://minervasowls.org/wp-content/uploads/2018/04/Owls-of-Bath_Education-Document.pdf, pristupljeno 3.6.2023.

Slika 62. Jovanović, J. (2015.), *Monumenta & animalia*, Split: Arheološki muzej, 29.

Slika 63. Katić, M. (1999.), Uvod u proučavanje keramičkih radionica Farosa, *Opuscula archaeologica*, Vol. 23. -24., No. 1, 58.

Slika 64. Jovanović, J. (2015.), *Monumenta & animalia*, Split: Arheološki muzej, 60.

Slika 65. https://en.wikipedia.org/wiki/Eagle_of_Zeus, pristupljeno 3.6.2023.

Slika 66. <https://www.theoi.com/Ther/AetosDios.html>, pristupljeno 3.6.2023.

Slika 67. Frontisi, C. (2003.), *Povijest umjetnosti – Larousse*, Zagreb: Veble commerce, 42.

Slika 68. Hafner, G. (1969.), *Kreta i Helada*, Rijeka: Otokar Keršovani, 198.

Slika 69. Frontisi, C. (2003.), *Povijest umjetnosti – Larousse*, Zagreb: Veble commerce, 54.

Slika 70. Frontisi, C. (2003.), *Povijest umjetnosti – Larousse*, Zagreb: Veble commerce, 58.

Slika 71. Cambi, N. (2020.), *Umjetnost antike u hrvatskim krajevima*, Književni krug Split, Split – Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 159.

Slika 72. Cambi, N. (2010.), Rimski vojni tropeji u Dalmaciji, *Adrias*, No. 17, 143.

Slika 73. Jeličić, B.; Mano-Zisi, Đ.; Popović, Lj. B.; Veličković, M. (1969.), *Antička bronza u Jugoslaviji*, Narodni muzej, 183.

Slika 74. Cambi, N. (2002.), *Kiparstvo rimske Dalmacije*, Split: Književni krug Split, 175.

Slika 75. Cambi, N. (2002.), *Kiparstvo rimske Dalmacije*, Split: Književni krug Split, 175.

Slika 76. Cambi, N. (2020.), *Umjetnost antike u hrvatskim krajevima*, Književni krug Split, Split – Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 152.

Slika 77. Marin, E. (2004.), *Augusteum Narone- splitska siesta naronskih careva*, Split: Arheološki muzej, 35.

Slika 78. Jovanović, J. (2015.), *Monumenta & animalia*, Split: Arheološki muzej, 60.

Izjava o pohrani završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada (podcrtajte odgovarajuće) u Digitalni repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu

Student/ica: Nina Radić

Naslov rada: Prikazi i simbolika ptica u antici (uz primjere istočne obale Jadrana)

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Povijest umjetnosti

Vrsta rada: Diplomski rad

Mentor/ica rada:

doc. dr. sc. Ana Torlak

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Komentor/ica rada:

izv. prof. dr. sc. Ivana Čapeta Rakić

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Članovi povjerenstva (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

doc. dr. sc. Vedran Barbarić

doc. dr. sc. Ana Torlak

izv. prof. dr. sc. Ivana Čapeta Rakić

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog završnog (diplomskog) specijalističkog/doktorskog rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama *Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju*, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

a) rad u otvorenom pristupu

b) široj javnosti, ali nakon proteka 6 / 12 / 24 mjeseci (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).

(zaokružite odgovarajuće)

Split, 18.09.2023.

Potpis studenta/studentice:

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Nina Radić kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja magistra/magistrice povijesti i povijesti umjetnosti, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mojega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 18.09.2023.

Potpis